

Eoa kai Esperia

Vol 7 (2007)

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ.
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ (1829 - ΑΡΧΕΣ 20ΟΥ
ΑΙΩΝΑ). ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΑ - ΣΥΛΛΟΓΟΙ -
ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΓΕΩΡΓΗΣ

doi: [10.12681/eaesperia.97](https://doi.org/10.12681/eaesperia.97)

To cite this article:

ΚΟΝΤΟΓΕΩΡΓΗΣ Δ. Μ. (2007). ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ. ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ (1829 - ΑΡΧΕΣ 20ΟΥ ΑΙΩΝΑ). ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΑ - ΣΥΛΛΟΓΟΙ - ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. *Eoa Kai Esperia*, 7, 367-400. <https://doi.org/10.12681/eaesperia.97>

**ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ.
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ (1829 - ΑΡΧΕΣ 20ου ΑΙΩΝΑ).
ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΑ - ΣΥΛΛΟΓΟΙ - ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ*.
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ**

Ἡ μελέτη τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς εἶχε ἐνταχθεῖ στὶς θεματικὲς τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἥδη ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα, ὅποτε καὶ δημοσιεύθηκαν μερικὲς μελέτες γιὰ τὶς παροικίες στὴν Ἰταλία (Βενετία, Νεάπολη) καὶ στὴν Ἀψβουργικὴ Μοναρχία (Βιέννη, Τεργέστη), πού εἶναι χρήσιμες ἀκόμη καὶ σήμερα γιὰ τὴν ἔρευνα¹. Κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα πληθαίνουν οἱ μονογραφίες καὶ τὰ ἄρθρα γιὰ τὸν παροικιακὸ ἑλληνισμό, ἐνῶ στὸ ἔργο τοῦ Μιχαῖλ Δένδια, *Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι ἀνὰ τὸν κόσμον*, διακρίνεται κιόλας μία πρώτη συνθετικὴ ματιά, ὅπως καὶ μία, ἐν μέρει, στροφὴ στὰ ἐπίκαιρα προβλήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς². Οἱ ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Ρουμανίας, ὥστόσο, δὲν ἔτυχαν ἐκείνην τὴν περίοδο ἰδιαίτερης

* Ἡ παρούσα μελέτη ὑλοποιήθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ ὑποέργου «Ἑλληνικὲς Κοινότητες καὶ Εὐρωπαϊκὸς Κόσμος (13ος-19ος αἰ.)». Μορφὲς αὐτοδιοίκησης, κοινωνικὴ ὁργάνωση, συγχρότηση ταυτοτήτων» τοῦ προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II, πού πραγματοποιήθηκε στὸ Τμῆμα Ἱστορίας-Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐποπτεία τῶν καθηγητῶν κ.κ. Ὀλγας Κατσαρδῆ-Heering καὶ Ἀναστασίας Παπαδία-Λάλα καὶ τῆς ἀναπληρώτριας καθηγήτριας κ. Μαρίας Εὐθυμίου.

Ἡ μελέτη χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ II στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ - Ἐνίσχυση Πανεπιστημιακῶν Ἐρευνητικῶν Ὁμάδων» μὲ ποσοστὸ 75% ἀπὸ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινωνικὸ Ταμεῖο καὶ μὲ ποσοστὸ 25% ἀπὸ Ἐθνικοὺς Πόρους.

1. Βλ. ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΑΡΔΗ-HERING, Ἐπὶ τὶς «ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ» στὴν ἱστοριογραφία τοῦ μεταναστευτικοῦ φαινομένου (15ος-19ος αἰ.), στὸ: *Ἱστοριογραφία τῆς νεότερης καὶ σύγχρονης Ἑλλάδος 1833-2002*, Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ - Τ. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ (ἐκδ.), Ἀθήνα 2004, σ. 223-225 (στὸ ἐξῆς: ΚΑΤΣΑΡΔΗ-HERING, Ἐπὶ τὶς «ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ» στὴν ἱστοριογραφία τοῦ μεταναστευτικοῦ φαινομένου). Γιὰ μία ἐπιλεκτικὴ ἀλλὰ χρησιμὴ βιβλιογραφία τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς, βλ. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς διασπορᾶς, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 199-214. Πλουσιότατη βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἑλληνικὴ διασπορὰ στὸν διαδικτυακὸ τόπο: www.elliniki-diaspora.arch.uoa.gr.
2. Μ. ΔΕΝΔΙΑΣ, *Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι ἀνὰ τὸν κόσμον*, ἦτοι: Οἱ Ἕλληνες εἰς Ρωσίαν, Ρουμανίαν, Αἴγυπτον, Ἡνωμένους Πολιτείας, καὶ πᾶσας ἐν γένει τὰς ἄλλας χώρας. Ἡ ἐξέλιξις αὐτῶν, ἢ σημερινὴ των κατὰστασις, τὸ μέλλον των, Ἀθῆνα 1919.

προσοχής από τούς ιστορικούς, μολοντί είχε εκδοθεί, ήδη τὸ 1900 στή Βραΐλα, τὸ ἀξιόλογο βιβλίο τοῦ σημαντικοῦ ἔλληνα δημοσιογράφου τῆς Ρουμανίας Διονύσιου Μεταξᾶ-Λασκαράτου, *Ἑλληνικαὶ παροικίαι Ρωσσίας καὶ Ρωμουνίας*³. Προφανῶς, ἡ συγκρότηση τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν στή Ρουμανία κρινόταν ὡς ἓνα πολὺ πρόσφατο γεγονός, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκτὸς τοῦ πεδίου τῆς ιστοριογραφίας, ἐνῶ καὶ ἡ φαναριωτικὴ περίοδος, χῶρος ἔντονης ἀντιπαράθεσης Ἑλλήνων καὶ Ρουμάνων, ἀπασχολοῦσε περισσότερους ιστορικούς. Μεσοπολεμικά, καὶ πάλι τὸ κύριο ἐνδιαφέρον ἐδραζόταν στήν ἑλληνικὴ παρουσία στὶς ἡγεμονίες κατὰ τὸν 17ο καὶ 18ο αἰῶνα, τώρα πιά ἰδωμένη μέσα ἀπὸ ἓνα ἀνανεωτικὸ πρῶμα καὶ ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ιστοριογραφία, ἐνῶ οἱ μόνες ἑλληνικὲς παροικίες ποὺ ἀπασχόλησαν τούς ἐρευνητὲς ἦταν ἐκεῖνες τῆς Τρανσυλβανίας⁴.

Στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια ἡ οὐσιαστικὴ διάλυση τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων ὀδήγησε ἀφενὸς στὴ συγγραφὴ κάποιων μελετῶν μὲ ἐκλαϊκευτικὸ χαρακτήρα, ὅπως τοῦ Ἄλκη Μάνθου καὶ τῆς Μαρίας Μαρκοπούλου⁵, καὶ ἀφετέρου σὲ κάποιες πρῶτες, μεθοδολογικὰ καὶ πραγματολογικὰ πιὸ στέρεες, ἐργασίες, ὅπως λόγου χάρι τοῦ Σταύρου Μάνεση, τοῦ Σπύρου Φωκᾶ καὶ κυρίως τῆς Ἐλένης Μπελιά⁶. Μόνο ὅμως τίς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὁ ἀριθμὸς τῶν μελετῶν αὐξήθηκε, κυρίως χάρι στὴ συμβολὴ ἱστορικῶν ἀπὸ τὴ Ρουμανία. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τούς ἱστορικούς συνδέο-

3. Δ. ΜΕΤΑΞΑΣ-ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ, *Ἑλληνικαὶ παροικίαι Ρωσσίας καὶ Ρωμουνίας*, Βραΐλα 1900. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἄς ἀναφέρουμε καὶ τὸ βιβλίο τοῦ ἑλλαδίτη δημοσιογράφου Γ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ μεγάλη Ἑλλάς*, Ἀθήνα 1898.
4. Χ. ΚΤΕΝΑΣ, *Λεύκωμα τῆς ἐν Στεφανουπόλει ἐθνικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπὶ τῇ ἑκατοντηντηροναιτηρίδι αὐτῆς 1787-1937*, Βουκουρέστι 1937· Ο ἸΔΙΟΣ, *Ἐπιγραφαὶ καὶ ἀμφερωτὰ τῆς ἐν Στεφανουπόλει ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*, Βουκουρέστι 1938. Μεταπολεμικὰ οἱ μελέτες γιὰ τίς ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Τρανσυλβανίας τόσο ἀπὸ ρουμάνους ἱστορικούς (Dumitru Limona, Olga Cicanci, Cornelia Papacostea-Danielopolu), ὅσο καὶ Ἕλληνες (Ἀθανάσιος Καραθανάσης, Δέσποινα-Εἰρήνη Τσοῦρκα-Παπαστάθη) αὐξήθηκαν σημαντικά.
5. Α. ΜΑΝΘΟΣ, *Ἠπειρώται εἰς τὴν Ρουμανίαν*, Ἀθήνα 1967· ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως*, Ἀθήνα 1967 (στὸ ἐξῆς: ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως*).
6. Σ. ΜΑΝΕΣΗΣ, *Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Κωνσταντζης Ρουμανίας*, στὸ: *Melanges offerts à Octave et Melpo Merlier à l'occasion du 25e anniversaire de leur arrivée en Grèce*, τ. 2, Athènes 1956, σ. 75-116 (στὸ ἐξῆς: ΜΑΝΕΣΗΣ, *Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Κωνσταντζης Ρουμανίας*)· Σ. ΦΩΚΑΣ, *Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοῖαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως*, μτφρ. ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, Θεσσαλονίκη 1975 (στὸ ἐξῆς: ΦΩΚΑΣ, *Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοῖαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως*)· ΕΛΕΝΗ ΜΠΕΛΙΑ, *Ἄ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας κατὰ τὸ διάστημα 1835-1878*. Συμβολὴ στὴν ἱστορία του ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν, *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* 26 (1983) 5-62 (στὸ ἐξῆς: ΜΠΕΛΙΑ, *Ἄ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας*).

νταν με τὸ Ἴνστιτούτο Μελετῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἀσχολοῦνταν γενικότερα με τὶς ἑλληνορουμανικὲς σχέσεις. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι κιάλας πλούσια, γι' αὐτὸ θὰ περιορισθοῦμε νὰ ἀναφέρουμε τὸ βιβλίο τῆς καθηγήτριας κ. Olga Cicanci γιὰ τὸν ἑλληνικὸ παροικιακὸ τύπο, καθὼς καὶ τὴ συνθετικὴ μονογραφία τῆς Cornelia Papacostea-Danielopolu γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τὸν 19ο αἰῶνα⁷. Ἐπιπλέον, τὰ τελευταῖα χρόνια δημοσιεύθηκαν καὶ μικρὲς μονογραφίες ἢ μελέτες ἀφιερωμένες σὲ συγκεκριμένες ἑλληνικὲς κοινότητες, ὅπως τοῦ Cristian Filip γιὰ τὴν κοινότητα τῆς Βραΐλας καὶ τοῦ Victor Henrich Baumann γιὰ τοὺς Ἑλληνας τῆς Τούλτσας⁸.

Στὴν Ἑλλάδα, κυρίως κατὰ τὰ μεταπολιτευτικὰ χρόνια, παρατηροῦμε τὴ μετάβαση ἀπὸ μία προσέγγιση τοῦ παροικιακοῦ φαινομένου με ἔμφαση στοὺς διοικητικὸς μηχανισμοὺς, δηλαδὴ στὸν θεσμὸ τῆς κοινότητας, σὲ μία οὐσιαστικὰ πολὺπλευρὴ θέαση ὅπου ὑπογραμμίζονται πιά καὶ οἱ οικονομικὲς καὶ κοινωνικὲς παράμετροι, ἐνῶ ἐντάσσεται ἡ παροικία καὶ στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς τῶν κρατῶν ὑποδοχῆς⁹. Ἐπιπλέον, ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας, τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκογενειακῶν δικτύων, καὶ εἰδικότερα τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς στὸν χῶρο τοῦ Εὐξείνου Πόντου συνετέλεσε στὸ νὰ καταδειχθεῖ με ἐνάργεια ἡ στενὴ σχέση τῶν ἑλληνικῶν «ἐμπορικῶν» παροικιῶν με τὶς οικονομικὲς ἐξελίξεις τοῦ 19ου αἰῶνα¹⁰. Σὲ αὐτὴν τὴν κατεύθυν-

-
7. OLGA CICANCI, *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea*, București 1995 (στὸ ἐξῆς: CICANCI, *Presa de limbă greacă din România*)· CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX*, București 1996 (στὸ ἐξῆς: PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Comunitățile grecești din România*). Ἦδη ἀπὸ τὸ 1969 ἡ Papacostea-Danielopolu εἶχε δημοσιεύσει μελέτες γιὰ τὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Ρουμανίας· πρβλ. Η ΙΔΙΑ, *La vie culturelle des communautés grecques de Roumanie dans la seconde moitié du XIXe siècle*, *RESEE* 7 (1969) 311-333, 475-493.
  8. C. FILIP, *Comunitatea greacă de la Brăila, 1864-1900*, Brăila 2004 (στὸ ἐξῆς: FILIP, *Comunitatea greacă de la Brăila*)· V. BAUMANN, *Prezența elenilor la Tulcea*, București 2005 (στὸ ἐξῆς: BAUMANN, *Prezența elenilor*). Πολλὲς μικρότερες μελέτες δημοσιεύθηκαν στὸ περιοδικὸ *Buletinul Societății de Studii Neoeleene*, ὅπως καὶ στὸν συλλογικὸ τόμο *Studia iuvenum, capitolul reprezentative din lucrările de diplomă ale absolvenților Facultății de Arhivistică promoțiile 1996-2001*, OLGA CICANCI - ECATERINA ANTON - IRINA HRICCU (ἐκδ.), București 2004.
  9. ΚΑΤΣΙΑΡΑΗ-HERING, Ἀπὸ τὶς «ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ» στὴν ἱστοριογραφία τοῦ μεταναστευτικοῦ φαινομένου, σ. 243-245.
  10. Βλ. ἐνδεικτικὰ, V. KARIDIS, *A Greek Mercantile Paroikia: Odessa, 1794-1859*, στὸ: *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, R. CLOGG (ἐκδ.), London 1981, σ. 111-128· Β. ΚΑΡΔΑΣΗΣ, Ἑλληνας ὁμογενεὶς στὴ Νότια Ρωσία, 1775-1861, Ἀθήνα 1998 (στὸ ἐξῆς: ΚΑΡΔΑΣΗΣ, Ἑλληνας ὁμογενεὶς)· ΤΖΕΛΙΝΑ ΧΑΡΑΑΥΤΗ, Ἱστορία τῆς ἑλληνόκτητης ναυτιλίας, 19ος -20ὸς αἰῶνας, Ἀθήνα 2001 (στὸ ἐξῆς: ΧΑΡΑΑΥΤΗ, Ἱστορία τῆς ἑλληνόκτητης ναυτιλίας).

ση βοήθησαν ιδιαίτερα και οι μελέτες του Paul Cernovodeanu σχετικά με τις αγγλορουμανικές εμπορικές σχέσεις¹¹.

Ἡ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν στὴ Ρουμανία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ξεκινήσει μὲ τὴ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης τοῦ 1829 (2 Σεπτεμβρίου). Ἕλληνες, κατὰ κύριο λόγο ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1808 ὀλοένα καὶ περισσότεροι Ἴόνιοι προστατευόμενοι τῶν Βρετανῶν, κατοικοῦσαν σὲ ρουμανικὲς πόλεις ἀπὸ πολὺ παλιότερα, ὡς ἔμποροι, ἐνοικιαστὲς κτημάτων, βιοτέχνες, λόγιοι, κληρικοὶ καὶ ἀξιωματοῦχοι, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ παρουσία εἶχε ἐν μέρει ἐνισχυθεῖ, στὸ παρελθόν, ἀπὸ τοὺς φαναριῶτες ἡγεμόνες¹². Ὡστόσο, κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα ἡ Μολδαβία καὶ ἡ Βλαχία ἦταν πολὺ στενὰ συνδεδεμένες μὲ τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία γιὰ νὰ συνιστοῦν «διασπορά» γιὰ τοὺς ἑλληνορθόδοξους. Στὴν πραγματικότητα οἱ δύο αὐτὲς ἡγεμονίες συνιστοῦσαν ἓνα τμῆμα τῆς μεταβυζαντινῆς «καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς», ἔστω καὶ μὲ τὶς ἰδιαιτερότητές τους¹³. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο εἶναι εὐκόλα κατανοήσιμο γιὰτὶ δὲν συγκροτήθηκαν ἑλληνικὲς «κοινότητες», ὅπως ἐκείνες ποὺ εἶχαν ὀργανωθεῖ στὴ γειτονικὴ Τρανσυλβανία (Βρασον, Sibiu) ἢ τὴ Ρωσικὴ Αὐτοκρατορία (Ὀδησσός).

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὀδήγησε κατ' ἀρχὰς στὴν ἐκδίωξη τῶν φαναριωτῶν ὀσποδάρων καὶ τὴν ἀντικατάστασή τους ἀπὸ ἐντόπιους, ἐνῶ ὁ ἔλεγχος τῶν ἡγεμονιῶν ἀπὸ τοὺς Ὄθωμανοὺς μᾶλλον ἐνισχύθηκε¹⁴. Ὡστόσο, μὲ τὸν ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1828-1829 καὶ τὴν κατάληψη τῶν ἡγεμονιῶν ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ τσάρου ἡ Μολδαβία καὶ ἡ Βλαχία εἰσῆλθαν σὲ μίαν νέα φάση τῆς ἱστορίας τους. Ἡ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης ἀφενὸς κατοχύρωσε σαφέστερα τὰ δικαιώματα τῶν δύο ἡγεμονιῶν ἔναντι τῆς Πύλης, τὴν ἐσωτερικὴ τους αὐτονομία δηλαδή, ἀφετέρου, χάριη στὴν κατάργηση τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀποστολῆς σιτηρῶν στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπελευθέρωσε οὐσιαστικὰ τὸ ἐμπόριο τῶν ἡγεμονιῶν καὶ διευκόλυνε σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ

11. P. CERNOVODEANU, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii 1803-1878*, Cluj-Napoca 1986 (στὸ ἐξῆς: CERNOVODEANU, *Relațiile comerciale româno-engleze*).

12. Βλ. ἐνδεικτικὰ Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ, Οἱ Ἕλληνες εἰς Ρουμανίαν πρὸ τοῦ 1821, *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 19 (1944) 413-434· Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Οἱ Ἕλληνες λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714), *Θεσσαλονίκη* 1982. Σχετικὰ μὲ τὴν παρουσία τῶν Ἑλλήνων στὴ διοίκηση τὴν ἐποχὴ τῶν Φαναριωτῶν, βλ. I. IONASCU, *Le degré de l'influence des Grecs des Principautés Roumaines dans la vie politique de ces pays*, στὸ: *Symposium L'Époque Phanariote*, Thessaloniki 1974, σ. 217-228.

13. Κ. ΗΙΤΧΙΝΣ, *The Roumanians, 1774-1866*, London 1998, σ. 5-14 (στὸ ἐξῆς: ΗΙΤΧΙΝΣ, *Roumanians*).

14. ΗΙΤΧΙΝΣ, *Roumanians*, σ. 152-158.

τις σχέσεις τους με τη δυτική Ευρώπη, ιδιαίτερα μάλιστα με τὰ ἰταλικά κράτη καὶ τὴν Ἀγγλία, ἀλλὰ καὶ με τὴν Ἀψβουργικὴ Μοναρχία καὶ με τὴν ἴδια τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία¹⁵. Ἀπὸ τὸ 1829 μποροῦμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ἡ οἰκονομία τῶν ἡγεμονιῶν ἐνσωματώθηκε στὴν εὐρωπαϊκὴ. Τὸ ἐμπόριο δημιουργικῶν ἀναπτύχθηκε ἀκόμη περισσότερο μετὰ τὴν ἀναστολὴ ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ κυβέρνησι τὸ 1846 τῶν Νόμων περὶ σιτηρῶν (corn laws) καὶ τὴ συνακόλουθη ἔκρηξι στὶς εἰσαγωγὲς σιτηρῶν ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο¹⁶. Ἡ ἀνάπτυξι τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῶν ἡγεμονιῶν στάθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικότερους παράγοντες γιὰ τὴν ἐγκατάστασι Ἑλλήνων, σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὰ Ἴονια νησιά, κυρίως τὴν Ἰθάκη καὶ τὴν Κεφαλλονιά, στὰ σημαντικότερα λιμάνια τοῦ Δούναβη, κυρίως στὴ Βραϊλα καὶ στὸ Γαλάτσι, δευτερευόντως στὸ Πούργεβο καὶ στὸ Καλαφάτι, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες μικρὲς πόλεις τῆς Βλαχίας (Oltenița, Turno-Severin, Turno-Măgurele, Alexandria, Căläraș)¹⁷. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες κατάγονταν ἀπὸ τὰ Ἴονια νησιά, ἦταν ὑπήκοοι τῆς Ἀγγλίας καὶ συνεπῶς ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ ἄγγλου ὑποπροξένου. Κεφαλλονίτες καὶ Ἰθακήσιοι ἦταν οἱ περισσότεροι καραβοκύρηδες, ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ τῶν παραδουνάβιων λιμανιῶν, ποὺ ἐκμεταλλεύθηκαν τὴν ἀνάπτυξι τῶν ἀγγλορουμανικῶν ἐμπορικῶν σχέσεων¹⁸.

Παράλληλα, οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας ἔλαβαν πολλὰ μέτρα γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐμπορικὴ κίνησι τῶν δύο κυριώτερων λιμα-

-
15. Πὰ τοὺς οικονομικοὺς ὄρους τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανούπολης, βλ. BARBARA JELAVICH, *Russia and the Formation of the Romanian National State, 1821-1878*, Cambridge 1984, σ. 29-31 (στὸ ἔξης: JELAVICH, *Russia and the Formation of the Romanian National State*); HITCHINS, *Roumanians*, σ. 159-160. Πὰ τὴν ἀνάπτυξι τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν πριγκιπάτων, βλ. C. GIURESCU, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burghezii române pînă la 1848*, București 1972, σ. 101-110 καὶ κυρίως P. CERNOVODEANU - BEATRICE MARINESCU, *British Trade in the Danubian Ports of Galatz and Braila between 1837 and 1853*, *The Journal of European Economic History* 8 (1979) 707-742· CERNOVODEANU, *Relațiile comerciale româno-engleze*, σ. 51-132. Οὐσιαστικά οἱ ἡγεμονίες ἐντάσσονται, με μίᾳ καθυστέρησι μερικῶν δεκαετιῶν καὶ σίγουρα ὄχι στὴν ἴδια κλίμακα, στὸ ἴδιο ἐμπορικὸ πλαίσιο με τὴν ἄλλη παραδοσιακὴ περιοχὴ ἐξαγωγῶν σιτηρῶν, τὴ «Νέα Ρωσία»· πρβλ. ΚΑΡΔΑΣΗΣ, «Ἑλληνες ὁμογενεῖς», σ. 149-155.
  16. ΚΑΡΔΑΣΗΣ, «Ἑλληνες ὁμογενεῖς», σ. 156-160· ΧΑΡΑΛΑΥΤΗ, *Ἱστορία τῆς ἐλληνόκτητης ναυτιλίας*, σ. 102-105.
  17. Πὰ τὴν ἐλληνικὴ παρουσία στὶς ρουμανικὲς πόλεις, βλ. ΜΠΕΛΙΑ, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας», σ. 10-19 καὶ S. PETRESCU, *Diaspora greacă și societatea românească în secolul al XIX-lea*, Universitatea București Facultatea de istorie [ἄ. ἔτ.], σ. 6-10.
  18. Ἰδιαίτερα γιὰ τὴν παρουσία τῶν Ἑπτανήσιων, βλ. P. CERNOVODEANU, *L'activité des maisons de commerce et des négociants Ioniennes du Bas-Danube durant l'intervalle 1829-1853*, στὸ: *Actes du II-e Colloque International d'Histoire*, τ. I, Athènes 1985, σ. 91-105 (στὸ ἔξης: CERNOVODEANU, *L'activité des maisons de commerce et des négociants Ioniens du Bas-Danube*).

νιῶν, τῆς Βραΐλας καὶ τοῦ Γαλατσίου, πού καθένα ἀνακηρύχθηκε ἐλεύθερο λιμάνι (porto-franco) τὸ 1836 καὶ 1837 ἀντίστοιχα¹⁹. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἤδη ἀπὸ ἐκείνην τὴν περίοδο ἡ τοπικὴ κυβέρνησις τόνιζε στοὺς Ἕλληνες διπλωματικούς ἀντιπροσώπους τὴ σημασία πού εἶχε γιὰ τὶς ἡγεμονίες ἡ παρουσία τῶν ἐλλήνων ἐμπόρων καὶ ναυτικῶν καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο τοὺς ἐνίσχυσε ποικιλοτρόπως²⁰. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις συνειδητοποίησε γρήγορα τὴ σημασία τοῦ Δούναβη γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ γι' αὐτὸ ἴδρυσε, ἤδη ἀπὸ τὰ ἔτη 1834-1835, ὑποπροξενεῖα σὲ Γαλάτσι καὶ Βραΐλα²¹. Ἡ ἴδρυσις τῶν ἑλληνικῶν ὑποπροξενείων ἀναμφίβολα ἀπέτέλεσε σημαντικὸ παράγοντα γιὰ τὴν πορεία τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν, πόλο νομιμότητος πού πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὡς ἕναν βαθμὸ ἐξισορροποῦσε τὴ μὴ ὑπαρξὴ ὀργανωμένων ἑλληνικῶν κοινοτήτων. Ἄλλωστε, οἱ πρόξενοι ἀντιπροσώπευαν τοὺς Ἕλληνες ἐνώπιον τῶν τοπικῶν ἀρχῶν καὶ ὑπερασπίζονταν τὰ δικαιώματά τους σὲ ποικίλες περιπτώσεις. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ ὑπογραμμισθεῖ ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλα λιμάνια-πόλεις τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου (Ἀλεξάνδρεια) ἢ τῆς Ἰταλίας (Λιβόρνο, Τεργέστη), ὅπου οἱ τοπικὲς κοινότητες εἶχαν οὐσιαστικὸ, συχνὰ ρυθμιστικὸ, ρόλο στὸν ὄρισμό τοῦ προξένου ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις, στὶς ἡγεμονίες οἱ πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι ἦταν σχεδὸν σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις διπλωματικοὶ ὑπάλληλοι, χωρὶς δεσμοὺς μὲ τὶς παροικίες²².

Πέρα ὅμως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πού ἀπασχολοῦνταν μὲ τὸ θαλάσσιο καὶ ποτάμιο ἐμπόριο καθὼς καὶ μὲ τὴ ναυτιλία, ἀρκετοὶ συνέχισαν σὲ περισσότερο «παραδοσιακοὺς» ἐπαγγελματικὰ δρόμους. Ἔτσι, γιὰ πολλὲς δεκαετίες μετὰ τὸ 1821 Ἕλληνες τεχνίτες, κληρικοὶ, λόγιοι διδάσκαλοι, τοκιστές, μεγαλέμποροι καὶ μικρέμποροι βρισκόνταν σχεδὸν σὲ ὅλες τὶς πόλεις τῆς Βλαχίας ἰδιαίτερα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τῆς Μολδαβίας. Παρὰ τὸν σταδιακὸ «ἐκρουμανι-

-
19. CERNODOEANU, Relațiile comerciale româno-engleze, σ. 64-65. Ἐκδοσις τοῦ διατάγματος μὲ τὸ ὄποιο ἀνακηρυσσόταν porto-franco τὸ λιμάνι τῆς Βραΐλας στὸ Documente privitoare la Brăila, τ. I, G. MARINESCU (ἐκδ.), Brăila 1929, doc. XIX, σ. 25-26 (στὸ ἐξῆς: MARINESCU, Documente). Γιὰ τὸ Γαλάτσι βλ. τὴ συνθετικὴ μονογραφία C. BUȘE, Comerțul exterior prin Galați sub regimul de porto-franco (1837-1883), București 1976.
  20. Γιὰ τὰ μέτρα πού ἔλαβε ἡ κυβέρνησις εἰδικότερα γιὰ τὴ Βραΐλα, βλ. C. GIURESCU, Istoricul orașului Brăila, București 1968, σ. 166-168 (στὸ ἐξῆς: GIURESCU, Istoricul orașului Brăila). Βλ. καὶ τὸ ἔγγραφο μὲ τὸ ὄποιο ἐνημέρωνε ἡ κυβέρνησις τῆς Βλαχίας τὸν Ἕλληνα πρόξενο γιὰ τὴν ἀνακήρυσξιν τῆς Βραΐλας σὲ porto-franco, MARINESCU, Documente, doc. XX, σ. 27.
  21. Γενικά γιὰ τὴ σύστασις ἑλληνικῶν προξενείων στὶς ἡγεμονίες, βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἕλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 49-55.
  22. ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΛΑΜΗ, Τὸ φιορίνι, τὸ σιτάρι καὶ ἡ ὁδὸς τοῦ Κήπου. Ἕλληνες ἔμποροι στὸ Λιβόρνο, 1750-1868, Ἀθήνα 2000, σ. 337-350.

ομό» τῆς παιδείας λειτουργοῦσαν πολλὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα μὲ γλῶσσα διδασκαλίας τὰ ἑλληνικά, ἐνῶ, καὶ αὐτὸ φυσικὰ δὲν εἶναι τυχαῖο, μία ἀπὸ τὶς πρῶτες ξενόγλωσσες ἐφημερίδες τῆς Βλαχίας ἦταν ὁ «Ζέφυρος τοῦ Ἰστρου» τοῦ λόγιου Δημήτριου Ἀργυριάδη²³. Ἐπιπλέον, Ἕλληνες ἀπαντοῦν τόσο ἀνάμεσα στοὺς ἐνοικιαστῆς ἀγροκτημάτων (arendas), ὅπως ἡ οἰκογένεια Ζάππα, ὅσο καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἐμπόρους χειρσαίων ἀποστάσεων, πού συνέχισαν καὶ μετὰ τὴν ἐπανάσταση νὰ ἐμπορεύονται μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ ἑλληνοβλάχους ἐμπόρους τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας²⁴. Ἕλληνες ἦταν καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς γιατροὺς καὶ καθηγητῆς τῆς Βλαχίας, ἐνῶ γενικότερα συνιστοῦσαν ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ τῶν προγικιπάτων²⁵. Ὁ «ξένος», πού στὸν ὕστερο 19ο αἰῶνα θὰ ταυτίζεται στὴ Ρουμανία σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν «Εβραῖο», ἦταν στὸ πρῶτο μισὸ κυρίως ὁ Ἕλληνας²⁶. Φυσικὰ ἓνα μεγάλο μέρος αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας καὶ κυρίως τῶν βογιαρικῶν στρωμάτων, ἐκρουμανίσθηκε, ἐνσωματώθηκε καλύτερα στὴν τοπικὴ κοινωνία καὶ ἐνδεχομένως ἀνῆλθε στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία. Παρ' ὅλα αὐτὰ, εἶναι ἴσως ἐνδεικτικὸ τοῦ κύρους πού ἀπολάμβανε ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ ἰδέα ὅτι ὁ ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας καὶ σημαντικὸς πολιτικὸς τῆς περιόδου 1850-1870, Ἀπόστολος Ἀρσάκης, προτίμησε νὰ κληροδοτήσει τὴν περιουσία του στὴν Ἑλληνικὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία²⁷.

23. CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Convergences culturelles gréco-roumaines (1774-1859)*, Thessaloniki 1998, σ. 253-272 (στὸ ἐξῆς: PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Convergences culturelles*). Γιὰ τὸν «Ζέφυρο τοῦ Ἰστρου» καὶ γενικότερα τὶς πρῶτες ἑλληνικὲς ἐφημερίδες, βλ. CĂNCĂCI, *Presa de limbă greacă din România*, σ. 14-16· Δ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Σημειώσεις διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ρουμανίᾳ ἑλληνικῶν ἐφημερίδων καὶ πρῶτων βιβλιοπωλείων, *Μνημοσύνη* 6 (1976-1977) 68-93, καὶ τὴν παλαιότερη μελέτη τοῦ Ν. CAMARIANO, *Le premier journal grec de Bucarest, Balcania* 7 (1940) 226-227.

24. Τὸ χειρσαῖο ἐμπόριο μετὰ τὸ 1830 καὶ εἰδικότερα ἡ ἐμπλοκὴ τῶν Ἑλλήνων ἔχει μελετηθεῖ σχετικὰ λίγο, βλ. ὡστόσο τὶς πολὺ σύντομες παρατηρήσεις τῆς PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Convergences culturelles*, σ. 239-240. Τὸ ἀρχεῖο ἐνὸς μάλλον ἑλληνοβλαχικῆς καταγωγῆς ἐμπόρου αὐτῆς τῆς περιόδου ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Ν. IORGA, *Corespondența lui Dimitrie Aman negustor din Craiova (1794-1834) publicate după originea păstrate în Muzeul Aman din Craiova de N. Iorga, București 1913* [στὸ ἐξῆς: IORGA, *Corespondența lui Dimitrie Aman negustor din Craiova (1794-1834)*].

25. Γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἰατροὺς στὶς ἡγεμονίες, ὅπου διαδραμάτισαν ἀξιόλογο ρόλο στὴν ὀργάνωση τῶν λοιμοκαθαρηστικῶν, βλ. Ε. ΣΑΡΑΦΙΔΗΣ, Ἕλληνες ἰατροὶ ἐν Ρουμανίᾳ, *Πραγματεῖα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 12 (1940) 1-47.

26. Πρβλ. ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ρουμανικὰ μυθιστορήματα, Ν. FILIMON, *Ciocoii noi și vechi, București 1862-1863*.

27. Γιὰ τὸν Ἀρσάκη καὶ τὰ Ἀρσάκεια Σχολεῖα βλ. τὴ μονογραφία τοῦ Δ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρσά-

Ὡστόσο, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἔχουμε ποικίλες πληροφορίες, πὺ καταδεικνύουν τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ θέση τῶν Ἑλλήνων στὶς ἡγεμονίες, τὰ στοιχεῖα πὺ διαθέτουμε ὅσον ἀφορᾶ στὸν ἀριθμὸ τους εἶναι ἐλλιπέστατα καὶ ἀνεπαρκῆ. Ἐνδεικτικὸ ὅμως, σὲ μία κάπως μεταγενέστερη περίοδο, τὸ 1865, εἶναι ὅτι κατοικοῦσαν καὶ στὶς δύο ἡγεμονίες 13.647 Ἑλληνες, πὺ συνιστοῦσαν τὴ δεύτερη σὲ πληθυσμὸ μὴ ρουμανικὴ ἐθνότητα μετὰ τοὺς αὐστριακοὺς ὑπηκόους, οἱ ὅποιοι ἄλλωστε ἦταν πιθανότατα στὴν πλειοψηφία τους Ρουμάνοι ἀπὸ τὴν Τρανσυλβανία²⁸. Σὲ αὐτὸν τὸν ἀριθμὸ δὲν συμπεριλαμβάνονται φυσικὰ ὅσοι Ἑλληνες εἶχαν ἤδη λάβει τὴ ρουμανικὴ ὑπηκοότητα, ὅπως καὶ ὅσοι δὲν καταγράφηκαν ἀπὸ τὶς ἀρχές.

Ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων, τοῦ 1856, ἔθεσε τὶς βάσεις γιὰ τὴ διεθνοποίηση τῆς ναυτιλίας στὸν Δούναβη μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Δουνάβεως²⁹, δημιουργώντας παράλληλα νέες συνθήκες γιὰ τοὺς ἔλληνες ἐμπόρους καὶ ἐφοπλιστὲς στὴν περιοχὴ, καθὼς διευκόλυνε, χάρις στὰ τεχνικὰ ἔργα στὸ στόμιο τοῦ Σουλινᾶ, τὴ ναυτιλία καὶ ἐνέτεινε οὐσιαστικὰ τὸν οἰκονομικὸ ἀνταγωνισμό. Οἱ ἔλληνες ἔμποροι, ὡστόσο, κατάφεραν νὰ ἀνταποκριθοῦν κατάλληλα, χάρις στὸν ἐκσυγχρονισμό τῶν πλοίων καὶ τὴν ἴδρυση ἀσφαλιστικῶν ἐταιρειῶν³⁰. Ἄλλωστε, ἡ δεκαετία μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο ἦταν περίοδος αὐξήσεως τῶν ἐξαγωγῶν σιτηρῶν καὶ, κατὰ συνέπεια, τῶν κερδῶν τῶν ἐλλήνων πλοιοκτητῶν³¹.

Παρὰ τὴν ἰσχυρὴ στὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ πεδίο, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκπαίδευση, θέση τῶν Ἑλλήνων, δὲν συγκροτήθηκαν ἑλληνικὲς κοινότητες

κης, Ἀθήνα 2005 (στὸ ἐξῆς: ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ἀρσάκης): ἐπίσης τὶς παρατηρήσεις τοῦ A. STAN, *Grupări și curente politice din România și rezistența sa contra procesului de democratizare, 1821-1882*, București 1987, σ. 93-95, ὅπως καὶ τὸν τόμο *Ἡ ἐν Ἀθήναις Φιλελευθερικὴ Ἐταιρεία. Ἀρσάχεια-Τοσιτσεια Σχολεῖα, 1836-1996. Ἐκατὸν ἐξήντα χρόνια παιδείας*, Ἀθήνα 1996. Φυσικὰ ἡ περίπτωση τοῦ Ἀρσάκη συνδέεται μὲ τὸ φαινόμενο τοῦ εὐεργετισμοῦ, βλ. ΒΑΣΩ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Εὐεργετισμὸς καὶ ὄψεις τῆς κοινωνικῆς ἐνσωμάτωσεως στὶς παροιζίες (1870-1920)*, *Τὰ Ἱστορικά* 4 (1987) 119-154· ΜΑΤΟΥΛΑ ΤΟΜΑΡΑ-ΣΙΔΕΡΗ, *Εὐεργετισμὸς καὶ προσωπικότητα*, τ. 2, Ἀθήνα 2002 καὶ Η ΛΙΑ, Ἀλεξανδρινὲς οἰκογένειες, Χωρέμη - Μπενέκη - Σαλβάγου, Ἀθήνα 2004.

28. *Analele Statistice și Economice ale României*, București 1865, σ. 20-21, ἡ παραπομπὴ ἀπὸ τὸ ΦΩΚΑΣ, *Οἱ Ἑλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοῖαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως*, σ. 54.

29. Ș. STANCIU, *România și Comisia Europeană a Dunării. Diplomatie, suveranitate, cooperatie internațională*, Galați 2002 (στὸ ἐξῆς: STANCIU, *România și Comisia Europeană a Dunării*), ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία, σ. 355-363. Βασικὴ μελέτη γιὰ τὸ θέμα παραμένει τοῦ H. HAJNAL, *The Danube. Its Historical, Political and Economic Importance*, The Hague 1920.

30. ΦΩΚΑΣ, *Οἱ Ἑλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοῖαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως*, σ. 92-116.

31. Μόνον στὴ Βραίλα ἡ ἀξία τῶν ἐξαγωγῶν αὐξήθηκε ἀπὸ 19.106.013 φράγκα τὸ 1851 στὰ 38.093.000 τὸ 1855. Βλ. GIURESCU, *Istoricul orașului Brăila*, σ. 197-198.

πουθενά στις ήγεμονίες μέχρι το 1863. Αυτό πρέπει φυσικά να έρμηνευθεί. Οί έγκαταστάσεις των Έλλήνων δεν βρίσκονταν σε περιοχές με κατά πλειοψηφία αλλόθρησκο ή αλλόδοξο πληθυσμό, όπως οί έλληνικές παροικίες στην Αίγυπτο ή στην Ίταλία, αλλά ούτε συγκροτήθηκαν έπειτα από πρόσκληση τής τοπικής κυβέρνησης, που συνοδευόταν και με παραχώρηση εκκλησιαστικής και κοινοτικής αυτονομίας, όπως συνέβη λόγω χάρη στη Ρωσία. Έπιπλέον, παρά την εύρύτετη έσωτερική αυτονομία των ήγεμονιών, ή Μολδαβία και ή Βλαχία δεν έπαυαν να είναι τμήματα τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό το ιδιαίτον νομικό καθεστώς ενίσχυε σε σημαντικό βαθμό τους Έλληνες, ιδιαίτερα μάλιστα εκείνους που ήταν ύπηκοοι του σουλτάνου. Είμαι χαρακτηριστική ή ισχυρή θέση τής έλληνικής γλώσσας στη λατρεία, όπως διαφαίνεται και από το ότι σε πολλές και μάλιστα κεντρικές εκκλησίες τής Βλαχίας και τής Μολδαβίας οί ακολουθίες τελούνταν τόσο στα έλληνικά όσο και στα ρουμανικά. Ωστόσο, το βασικότερο είναι ότι οί ήγεμόνες δεν ακολουθοῦσαν μία συνειδητά «έθνική» πολιτική που να επιδιώκει να άφομοιώσει τους άλλοεθνείς κατοίκους των πριγκιπάτων. Συνεπώς, ή ουσιαστική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των έλλήνων παροίκων στους τομείς τής εκπαίδευσης, τής εκκλησίας και ή ισχυρή οικονομική θέση τους δεν δημιουργοῦσε την ανάγκη για τή θεσμική «έξασφάλισή» τους. Άς σημειωθεί ότι και οί έλληνες διπλωματικοί υπάλληλοι δεν φαίνεται να θεωροῦσαν άναγκαία τή σύσταση κοινοτήτων.

Για τις έλληνικές παροικίες, και στα δύο πριγκιπάτα, ή έποχή του ήγεμόνα Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) στάθηκε ή καμπή για τή θεσμική τους συγκρότηση³². Τα μέτρα που έλαβε ο πρώτος ήγεμόνας τής ουσιαστικά ένωμένης πιά Ρουμανίας κατά τής παρουσίας του έλληνικού κλήρου και τής έπιτροπής του Οικουμενικού Πατριαρχείου, σε συνδυασμό με μία πληθώρα άλλων μέτρων και μεταρρυθμίσεων που είχαν χαρακτηρα «έθνικό» και συντελοῦσαν στη συγκρότηση ένός πραγματικά αυτόνομου και συγκεντρωτικού «έθνικού» κράτους, καθιστώντας συνεπώς τους δεσμούς με τήν Όθωμανική Αυτοκρατορία καθαρά τυπικούς, προφανώς ώθησαν τους έλληνες παροίκους στο να ενισχύσουν τή θεσμική τους θέση και, ως έναν βαθμό τουλάχιστον, να όριοθετήσουν τον «χώρο» τους.

Οί ένεργειες του ήγεμόνα κατά του έλληνικού κλήρου δεν έντάσσονταν

32. Η βιβλιογραφία για τον Alexandru Ioan Cuza είναι πολύ μεγάλη· θα περιορισθοῦμε εδώ μόνο σε όρισμένες βασικές μελέτες, *Cuza Vodă in memoriam*, L. BOICU – G. PLATON – A. ZUB (έκδ.), Iasi 1973· G. BOBANGO, *The Emergence of the Romanian National State*, Boulder-New York 1979 (στο έξής: BOBANGO, *The Emergence*)· P. MICHELSON, *Romanian Politics 1859-1871. From Prince Cuza to Prince Carol*, Iasi 1998.

βέβαια σὲ μία ξενοφοβική λογική³³, ἀλλὰ συνιστοῦσαν ἀναπόφευκτη συνέπεια τῆς προσπάθειάς του νὰ θέσει ὑπὸ κρατικό ἔλεγχο τὰ λεγόμενα «ἀφιερωμένα» μοναστήρια, δηλαδή τὰ μετόχια τῶν πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὶς ἡγεμονίες, καὶ τὴν τεράστια περιουσία ποὺ κατεῖχαν³⁴. Τὸ ἡγεμονικὸ διάταγμα τῆς 21ης Μαρτίου 1863, μὲ τὸ ὁποῖο καθοριζόταν ὅτι «σὲ ὅλα τὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησίες τοῦ κράτους ἡ θεία λατρεία θὰ τελεῖται ἀπὸ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξῆς μόνο στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα»³⁵, μᾶλλον στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ ὀρισμένες ἑλληνικὲς παροικίες νὰ προχωρήσουν στὴ συγκρότηση κοινοτικῶν θεσμῶν καὶ νὰ ἐπιδιώξουν τὴν οἰκοδομὴν στὴν ἑλληνικῶν ναῶν.

Στὴν πραγματικότητα, ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1860 εἶχαν συσταθεῖ συσσωματώσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας, ποὺ εἶχαν ὥστόσο περισσότερο τὸν χαρακτήρα συλλόγων γιὰ τὴν προώθησιν «ἐθνικῶν» στόχων³⁶ καὶ δὲν συνιστοῦσαν οὐσιαστικὰ «κοινοτικὲς ἐπιτροπές»· ἀποτέλεσαν πάντως μίαν πρώτη μορφή ὀργάνωσης τῶν Ἑλλήνων σὲ πολλὰς πόλεις τῶν προγυμνάτων.

Τὸ μεγάλο βῆμα ἔγινε λίγο ἀργότερα. Συγκεκριμένα, στὶς 26 Φεβρουαρίου τοῦ 1863 μίαν «Ἐπιτροπὴ τῶν ἐν τῇ Βραϊλά Γραικῶν» εἶχε συντάξει καὶ ἀποστείλει ὑπόμνημα στὸν ἡγεμόνα Cuza ζητώντας νὰ τῆς ἐπιτραπῆ νὰ οἰκοδομήσῃ ναὸ, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ θὰ ἦταν ἡ γλῶσσα τῆς θείας λατρείας καὶ Ἕλληνες οἱ ἱερεῖς, ἐνῶ γενικότερα ἡ διοίκηση τῆς ἐκκλησίας θὰ ἀποτελοῦσε ἀρμοδιότητα τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος³⁷. Τὰ ἐπόμενα δύο χρόνια δύο ἄλλες ἑλληνικὲς κοινότητες, τοῦ Τζιούρτζιου (Giurgiu) καὶ τοῦ Γαλασιῦ, ὑπέβαλλαν παρόμοιες αἰτήσεις³⁸, ἐνῶ, μετὰ τὴν πτώση τοῦ Cuza,

33. Ξενοφοβικὴ ἦταν ὄντως ἡ στάση κάποιων στρωμάτων τῆς ρουμανικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ κυρίως ἐναντὶ τῆς ὀλοένα καὶ αὐξανόμενης ἐβραϊκῆς παρουσίας, πρβλ. ὅ.π., σ. 184-186.

34. BOBANGO, *The Emergence*, σ. 142-158· JELAVICH, *Russia and the Formation of the Romanian National State*, σ. 130-142. Πὰ μίαν προσέγγισιν ποὺ ἀναλύει τὸ ζήτημα καὶ μέσα ἀπὸ τὴν προοπτικὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, βλ. Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση καὶ ἐκκοσμίκευση*. Πρὸς μίαν ἀνασύνθεσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν 19ο αἰῶνα, Ἀθήνα 2003, σ. 185-193 (στὸ ἐξῆς: ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση καὶ ἐκκοσμίκευση*. Πρὸς μίαν ἀνασύνθεσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου).

35. BOBANGO, *The Emergence*, σ. 150-151 καὶ FILIP, *Comunitatea greacă de la Brăila*, σ. 11.

36. Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Ἡ φιλανθρωπικὴ ἑλληνικὴ ἀδελφότητα τοῦ Γαλασιῦ (1861), *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία* 6 (1977) 143-149. Πὰ τοὺς ἑλληνικοὺς συλλόγους τῆς Ρουμανίας κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἐτοιμάζουμε εἰδικὴ μελέτη, ἐνῶ ἔχουμε συγκροτήσει βιβλιογραφικὴ βάση δεδομένων γιὰ τὰ καταστατικά τους.

37. FILIP, *Comunitatea greacă de la Brăila*, σ. 10-12. Ὁ ἡγεμόνας ἔκανε ἀποδεκτὸ τὸ αἶτημα τῶν Ἑλλήνων στὶς 12 Ἀπριλίου 1863.

38. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς κοινότητος τοῦ Τζιούρτζιου ὑπέβαλε αἴτησιν στὸν Cuza τὸ 1863 καὶ εἶχε ὀλο-

στά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1860 καὶ στὶς ἀρχές τῆς ἐπομένης οἱ κοινότητες τοῦ Καλαφατίου καὶ τοῦ Ἰσμαήλ ζήτησαν τὴν ἄδεια νὰ ἀνεγείρουν ἑλληνικὴ ἐκκλησία³⁹. Ὅλες αὐτὲς οἱ αἰτήσεις ἐγκρίθηκαν καὶ ἔτσι οἰκοδομήθηκαν ἑλληνικοὶ-κοινοτικοὶ ναοὶ στὴ Βραΐλα, στὸ Γαλάτσι, στὸ Τζιούρτζιου, στὸ Καλαφάτι καὶ στὸ Ἰσμαήλ. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι σὲ πολλὲς πόλεις τῆς Βλαχίας κυρίως, ἀλλὰ καὶ τῆς Μολδαβίας, ὅπως ἐνδεικτικὰ στὸ Βουκουρέστι, τὸ Τοῦρνο-Σεβερίν, τὸ Βουρλάτι καὶ τὸ Τοῦρνο-Μαγουρέλι, συστάθηκαν ἑλληνικὲς κοινότητες ποὺ δὲν κατάφεραν ὥστόσο νὰ οἰκοδομήσουν ἑλληνικὸ ναὸ καὶ γενικότερα νὰ δραστηριοποιηθοῦν δυναμικὰ στὸν ὄχι τῆς κοινοτικῆς ἐκπαίδευσης, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς νὰ διακόψουν οὐσιαστικὰ τὴ λειτουργία τους μέχρι τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα⁴⁰.

Τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ «κοινοτικοῦ τους βίου» οἱ Ἕλληνες θὰ οἰκοδομήσουν τοὺς, ὄχι σπάνια, ἐπιβλητικὸς ναοὺς τους, θὰ συντάξουν κανονισμοὺς καὶ θὰ συγκροτήσουν κοινοτικὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα, κατὰ κύριο λόγο κατώτερα ἀρρεναγωγεῖα καὶ σπανιότερα καὶ παρθεναγωγεῖα⁴¹. Παράλληλα, ἰδίως κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1870, θὰ ἰδρυσθοῦν μία πλειάδα ἀπὸ φιλεκπαιδευτικὸς συλλόγους, ποὺ θὰ ἐπιδιώξουν νὰ καλύψουν τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες τῶν ἀσθενέστερων οικονομικὰ στρωμάτων τῶν παροικιῶν, ὑποκαθιστώντας ὡς ἓναν βαθμὸ τὶς ἐπιτροπὲς τῶν κοινοτήτων, ἐνῶ μία ἄλλη σειρά ἀπὸ «φιλανθρωπικὸς» συλλόγους θὰ ἐνδιαφεροῦν γὰρ τοὺς ἄπορους⁴². Ἡ ἰδρυση τῶν συλλόγων συνιστοῦσε κατὰ πρῶτο καὶ κύριο

κλήρωσε τὴν οἰκοδόμησι τῆς ἐκκλησίας σὲ ἓναν χρόνο. Βλ. π. Β. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Ρουμανίας τὸν 19 αἰώνα, ἀνέκδοτη διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 147-148 (στὸ ἐξῆς: ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων). Τὸ 1865 τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῆς συσταθείσης ἀπὸ τὸ προηγούμενο ἔτος ἑλληνικῆς κοινότητος Γαλατσίου ζήτησαν ἀπὸ τὸν Alexandru Ion Cuza ἄδεια νὰ ἀνεγείρουν ἑλληνικὸ ναὸ. Ἡ αἴτησή τους ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν πρίγκιπα μὲ ἓνα χρυσόβουλλο, τῆς 26ης Ἰουνίου 1865. Βλ. ὁ.π., σ. 163-164.

39. Ἡ κοινότητα τοῦ Καλαφατίου υπέβαλε αἴτηση στὶς 19 Νοεμβρίου 1869, ποὺ ἐγκρίθηκε στὶς 2 Ἰανουαρίου 1870. Βλ. ὁ.π., σ. 135. Ἡ κοινότητα τοῦ Ἰσμαήλ συστάθηκε στὰ 1872. Βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 13-14.

40. Τὰ στοιχεῖα γὰρ αὐτὲς τὶς κοινότητες εἶναι λιγοστά, βλ., ὥστόσο, ὁ.π., σ. 13-15. Εἰδικότερα γὰρ τὴν κοινότητα τοῦ Βουκουρεστίου, βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 93-98. Σὲ αὐτὴν τὴν πόλιν θὰ ἀναγεροῦν στὰ 1899-1900 ἑλληνικὸς ναός, ὁ ὁποῖος ὅμως ἦταν παρεκκλήσιο τῆς ἑλληνικῆς πρεσβείας καὶ συνεπῶς δὲν βρισκόταν ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς κοινότητος.

41. Πὰ τὴν ἐκπαίδευση στὶς ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Ρουμανίας, βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 23-32. Εἰδικότερα γὰρ τὴ Βραΐλα, FILIP, Comunitatea greacă de la Brăila, σ. 70-94.

42. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 32-37 καὶ FILIP, Comunitatea greacă de la Brăila, σ. 104-109.

λόγο μία προσπάθεια τῶν οικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρχηγείων τῶν παροικιῶν νὰ ἰσχυροποιήσουν τὸ κοινωνικὸ τους κῦρος καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὴ θέση τους στὸ ἐσωτερικὸ τῶν κοινοτήτων. Ἐπιπλέον, οἱ σύλλογοι καλλιμεργούσαν βέβαια τὴν «ἐθνικὴ» ἰδεολογία, στοχεύοντας στὸ νὰ καταστήσουν τὶς παροικίες πλέον ὁμοιογενεῖς καὶ ἐνωμένες καὶ νὰ συντηρήσουν τοὺς δεσμοὺς τῶν Ἑλλήνων μὲ τὸ «ἐθνικὸ κέντρο»⁴³. Ἄλλωστε, αὐτὴ ἡ «συλλογομανία» ἦταν καὶ μία ἀντίδραση ἔναντι ἐνὸς σαφῶς πιὸ ἐθνικιστικοῦ λόγου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τόσο τοῦ ρουμανικοῦ κράτους ὅσο καὶ πλατύτερα τῆς ρουμανικῆς κοινωνίας. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ἄλλωστε, οἱ σύλλογοι θὰ ἐνισχυθοῦν ὡς ἓνα βαθμὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἑλληνικὸ κράτος⁴⁴.

Παράλληλα μὲ αὐτὲς τὶς ἐξελιξίσεις στὴ Ρουμανία, ἀλλὰ σὲ ἓνα ριζικὰ διαφορετικὸ πλαίσιο, ἐκείνο τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, συγκροτοῦνται οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες στὴ Δοβρουτσᾶ⁴⁵ (Dobrogea), δηλαδή στὰ παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας. Οἱ Ἕλληνες τῆς Δοβρουτσᾶς ἦταν κατὰ κύριο λόγο ἔμποροι καὶ ναυτικοί, οἱ ὁποῖοι, μὲ βάση τὶς λίγες καὶ ὄχι ἰδιαίτερα τεκμηριωμένες πληροφορίες πού διαθέτουμε, ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ σὲ δύο φάσεις: ἀφενὸς τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα, ὅταν ἀναπτυσσόταν τὸ ἐμπόριο σὲ ὅλον τὸν Εὐξείνιο Πόντο, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὰ παραδουναβία λιμάνια τῆς Βραΐλας καὶ τοῦ Γαλατσίου, καὶ ἀφετέρου μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο, ὅταν δόθηκε ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνησι ἀκόμη μεγαλύτερη ὥθηση στὴν οικονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς Δοβρουτσᾶς μὲ τὴν ἴδρυση νέων πόλεων (Mahmudie, Medgidie) καὶ κυρίως τὴν κατασκευὴ τῆς γραμμῆς Τσερναβόδα-Κωνσταντζα ἀπὸ ἀγγλικὴ ἐταιρεία⁴⁶. Ἐπιπλέον, τὰ ἔργα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Δουνάβεως στὸ στόμιο τοῦ Σουλινᾶ συνέτειναν στὴν αὔξηση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὴν πόλη αὐτήν, πού εἶχε καταστει

43. Πὰ τὴ θέση τῆς «ἐθνικῆς ἰδέας» στὸν λόγο τῶν συλλόγων βλ. Χ. ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ, Ἐθνικὴ ταυτότητα στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν 19ο αἰ. Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, 1861-1912, Ἀθήνα 1996. Πὰ τοὺς ἑλληνικοὺς συλλόγους στὴν ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία βλ. ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ - ΛΗΔΑ ΙΣΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία (1861-1922), Ἀθήνα 2006.

44. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 34-36.

45. Πὰ τὴ Δοβρουτσᾶ λείπει ἀκόμη καὶ σήμερα μία πραγματικὰ ἐμπεριστατωμένη μονογραφία, ἐνῶ μεγάλο μέρος τῆς βιβλιογραφίας εἶναι πολεμικῆς φύσης, καθὼς ἡ περιοχὴ ἦταν γιὰ δεκαετίες στόχος τῶν «ἐθνικῶν ἰδεῶν» τόσο τῶν Ρουμάνων, ὅσο καὶ τῶν Βουλγάρων. Ἐπίσης, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι μεγάλο μέρος τῶν ἀρχείων τῆς περιοχῆς χάθηκε κατὰ τὸν Α' καὶ Β' παγκόσμιον πόλεμον. Βλ., ὡστόσο, Α. RĂDULESCU - I. BOTOIEANU, Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare, București 1979.

46. Τότε ἀναπτύχθηκαν ἰδιαίτερα οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες στὶς δύο αὐτὲς πόλεις. Βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 16-18 καὶ 51-52.

σχεδόν καθ' ὅλοκληρίαν ἑλληνική ὅσον ἀφορᾶ στὸν πληθυσμό⁴⁷.

Ἡ σύσταση τῶν κοινοτήτων στὴ Δοβρουτσᾶ ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο τῶν ἀλλαγῶν πού προκάλεσε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ millet τῶν ὀρθοδόξων σὲ ὅλη τὴν αὐτοκρατορία ἢ διπλὴ πίεση τόσο τῶν ὀθωμανικῶν μεταρρυθμίσεων (Tanzimat) ὅσο καί, θὰ λέγαμε κυρίως, ἡ ἀυξανόμενη «ἐθνικοποίηση» τῶν ἑλληνορθοδόξων καὶ ἡ ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη ἐμπλοκὴ τῶν λαϊκῶν στὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου⁴⁸. Ἐπιπλέον, ἰδίως στὰ Βαλκάνια, ἢ θρυαλλίδα πού ὀδήγησε στὴ συγκρότηση κοινοτικῶν θεσμῶν φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ σύσταση τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας καὶ οἱ ἀνακατατάξεις πού προκάλεσε ἢ δημιουργία οὐσιαστικὰ ἐνὸς δεύτερου ὀρθόδοξου millet, τοῦ βουλγαρικοῦ⁴⁹. Συγκεκριμένα, στὴν περίπτωσι τῆς Τούλτσας ἢ ἐφαρμογὴ τοῦ φερμανιοῦ τῆς Ἐξαρχίας τὸ 1872 ὀδήγησε στὴ σύσταση τῆς «γραικικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος Τούλτσας», μὲ πρόεδρο, φυσικά, τὸν τοπικὸ μητροπολίτη τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς ἡ περιοχὴ ἦταν ὑπὸ ὀθωμανικὴ διοίκηση καὶ ἐφαρμόζονταν οἱ «Γενικοὶ Κανονισμοὶ» τῆς αὐτοκρατορίας. Βασικὸ, ὡστόσο, ὀρόλο στὴ συγκρότηση φαίνεται ὅτι διαδραμάτισε ὁ Ἕλληνας ὑποπρόξενος, ὁ ὀποῖος ἄλλωστε εἶχε προτείνει καὶ τὴ συνεργασία μὲ τοὺς Ρουμάνους τῆς πόλης⁵⁰.

Παρὰ τὴν ἴδρυσι τῶσων κοινοτήτων καὶ τὴν οἰκοδόμησι καὶ ἀπρόσκοπτι λειτουργία τῶν ἑλληνικῶν ναῶν, πού ἀναφέραμε, ἦταν σαφὲς κατὰ τίς τρεῖς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅτι ἡ θέσι τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων δὲν ἦταν κατοχυρωμένη, καθὼς δὲν στηριζόταν σὲ κάποιον νομοθέτη-

47. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως, σ. 21-25 καὶ ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἑλλήνων, σ. 37-40.

48. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τίς ὀθωμανικὲς μεταρρυθμίσεις εἶναι πολὺ μεγάλη. Βλ. ἐνδεικτικά, R. DAVISON, Reform in the Ottoman Empire 1856-1876, Princeton 1963. Γιὰ τίς ἐξελίξεις ἐντὸς τοῦ «Γένους» τῶν ὀρθοδόξων βασικά ἔργα εἶναι τῆς ΣΙΑΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Μικρὰ Ἀσία, 19ος αἰ. - 1919. Οἱ ἑλληνορθόδοξες κοινότητες. Ἀπὸ τὸ Μίλλετ τῶν Ρωμῶν στὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος, Ἀθήνα 1998, σ. 265-318· ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, Μεταρρύθμισι καὶ ἐκκοσμίκευσι. Πρὸς μία ἀνασύνθεσι τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, passim, ἐνῶ χρησίμη εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Γ. ΤΖΕΔΟΠΟΥΛΟΥ, Νομιότητα καὶ συλλογικὴ δράσι στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Συνέχειες καὶ νεωτερικὰ στοιχεῖα στὴ διεκδίκησι αἰτημάτων ἀπὸ τὸ 16ο στὸ 19ο αἰῶνα, μεταπτυχιακὴ διπλωματικὴ ἐργασία, Τμῆμα Ἱστορίας-Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2003, ἰδίως σ. 56-108.

49. Πρὸβλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐθνικοὶ ἀνταγωνισμοὶ καὶ κοινοτικὴ ἀνασυγκρότησι. Ἡ ἐνδοκοινοτικὴ σύγκρουσι στὴ Θεσσαλονίκη (1872-1874) καὶ ἡ σύνταξι τοῦ πρώτου κοινοτικοῦ κανονισμοῦ, *Βαλκανικὰ Σύμμεκτα* 10 (1998) 54.

50. Γιὰ τὴν κοινότητα τῆς Τούλτσας βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἑλλήνων, σ. 27-29. Γιὰ τὸ πλαίσιο τῆς σύστασι τῆς «γραικικῆς κοινότητος Τούλτσας» ἐτοιμάζουμε ἰδιαίτερη μελέτη πού θὰ δημοσιευθεῖ στὸ πλαίσιο τοῦ ὡς ἄνω προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II».

μα ἢ σὲ διακρατική συμφωνία καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο οἱ ἐπιτροποὶ ἢ ἔφοροι τῶν κοινοτικῶν συσσωματώσεων ἀναζητοῦσαν τρόπους νὰ «ἐξασφαλίσουν» τὰ δικαιώματα τῶν κοινοτήτων⁵¹. Πρακτικὰ κινήθηκαν σὲ δύο κατευθύνσεις: εἴτε ἀποπειράθηκαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀναγνώριση ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνησι, εἴτε ἀπευθύνθηκαν στὸ ἑλληνικὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν καὶ «ἀφιέρωσαν» τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἄλλα οἰκοδομήματα τῆς κοινότητος στὸ ἑλληνικὸ κράτος. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης τῆς Βραΐλας εἶχε ἀποστείλει, ἤδη ἀπὸ τὸ 1874, σημαίνοντα μέλη τῆς στὸ Βουκουρέστι⁵². Νωρίτερα, τὸ 1872, οἱ κοινότητες τοῦ Ἰσμαήλ καὶ τοῦ Τζιούρτζιου εἶχαν «ἀφιέρωσει» τοὺς ναοὺς τοὺς στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησι, ἀποστέλλοντας αἰτήσεις στὸ ἑλληνικὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν⁵³. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει, ὡστόσο, νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ὅσον ἀφορᾷ στὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Δοβρουτσᾶς, ἡ θέση τοὺς φαινόταν περισσότερο κατοχυρωμένη, καθὼς ἡ ρουμανικὴ κυβέρνησι εἶχε ἀνακοινώσει ἐπισήμως, μετὰ τὴν προσάρτησι τῆς περιοχῆς τὸ 1878, ὅτι θὰ σεβαστεῖ τὰ δικαιώματα τῶν κοινοτήτων ποὺ εἶχαν συσταθεῖ ἐπὶ Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας⁵⁴.

Ὡστόσο, ἴσως πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴ θεσμικὴ «ἀνασφάλεια» τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἦταν ἡ οἰκονομικὴ πίεσι τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνα. Πολλὲς ἑλληνικὲς κοινότητες, κυρίως μάλιστα ἐκεῖνες τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀρχισαν νὰ ἀντιμετωπίζουν σημαντικὰ προβλήματα, καθὼς οἱ οἰκονομικὲς συνθῆκες εἶχαν γίνει πιὸ ρευστές. Τὴν οἰκεία εἰκόνα τοῦ ἑλληνα ἐνοικιαστῆ κτημάτων-arendas, τοῦ μικρέμπορου καὶ τοκιστῆ στὰ χωριά ἔχει ἀρχίσει, μὲ ὁλοένα καὶ αὐξανόμενους ρυθμούς, νὰ ἀντικαθιστᾷ ὁ Ἑβραῖος, askenazim σχεδὸν πάντοτε, ἢ καὶ ὁ Ρουμάνος. Στὶς μεγάλες παραδουνάβιες πόλεις τῆς Βλαχίας, ὅπου οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες ἦταν συμπαγεῖς καὶ εἶχαν σαφῶς πιὸ συγκροτημένους καὶ ἰσχυροὺς θεσμούς, ἐνῶ οἰκονομικὰ στηρίζονταν στὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο, στὴ βιομηχανία καὶ στὴ ναυτιλία, ἡ κρίσις φαίνεται νὰ ἦταν λιγότερο ἐμφανής, ἂν καὶ ἀκόμη καὶ ἐκεῖ στὰ τέλη τοῦ αἰῶνα ἦταν σαφῆς ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια, ὅπως διαφαίνεται ἀνάγλυφα στὶς λογοδοσίαις τοῦ προέδρου τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Βραΐλας Γ. Δ. Κουντούρη⁵⁵.

51. Ἡ συνειδητοποίηση αὐτοῦ τοῦ «νομικοῦ κενοῦ» ἐκφράζεται ἀνάγλυφα στὸ ἀρθρο 3 τοῦ Κανονικοῦ τῆς ἐν Καλαφατίῳ Ἑλλην. Κοινοτήτος, Ἐν Βουκουρεστίῳ 1898, σ. 4.

52. FILIP, Comunitatea greacă de la Brăila, σ. 16-19.

53. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἑλλήνων, σ. 148.

54. G. STREIT, Mémoire sur la question des Communautés Helléniques en Roumanie, Ἀθήνα 1905, σ. 7 (στὸ ἐξῆς: STREIT, Mémoire).

55. Ἑλληνικὴ Κοινότης Βραΐλας. Λογοδοσία τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοτήτος ἀπὸ τῆς 1-ης Ἰουνίου 1897 μέχρι τῆς 30 Ἀπριλίου 1900. Ἐν Βραΐλᾳ Ἐκ τοῦ Πρώτου Τυπο-Λιθογραφεῖου Π. Μ. Πεστεματζιόγλου 1900, σ. 3-6.

Σύμφωνα με πολλές μαρτυρίες, οι άλλοτε άνθοῦσες κοινότητες τοῦ Τζιούρτζιου καὶ τοῦ Καλαφατίου ἀντιμετώπιζαν τεράστια προβλήματα καὶ ὁ πληθυσμὸς τους εἶχε μειωθεῖ σημαντικά.

Ἡ λύση πάντως, στὴ θεσμικὴ τουλάχιστον διάσταση τοῦ προβλήματος, δόθηκε μετὰ ἀπὸ διαπραγματεύσεις. Τὸ πρωτόκολλο ποὺ ἐπισυνάφθηκε στὴν ἑλληνορουμανικὴ ἐμπορικὴ σύμβαση τῆς 19ης Δεκεμβρίου 1900 καὶ μετὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζονταν ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνηση 8 ἑλληνικὲς κοινότητες ἔθεσε, θεσμικά, σὲ στέρεα βάση τὴ θέση αὐτῶν τῶν παροικιῶν⁵⁶.

Παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητη πρόοδο ποὺ πραγματοποιήθηκε τὰ τελευταῖα χρόνια στὴ μελέτη τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ρουμανίας, εἶναι νομίζω σαφὲς ὅτι πάρα πολλὲς πτυχὲς τῆς ἱστορίας τόσο τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων ὅσο καὶ πλατύτερα τοῦ παροικιακοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ χώρα παραμένουν ἀκόμη ἀνοιχτὲς σὲ ἔρευνα. Ἡ στερεότερη γνώση των ὑλικῶν βάσεων τῆς κοινωνικῆς θέσης τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας, ἡ οἰκονομικὴ δυναμικὴ τους, ἀλλὰ καὶ ἡ φύση τῆς κρίσης ποὺ πλήττει τουλάχιστον κάποιες ἀπὸ τὶς παροικίες στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ στάση τῆς ρουμανικῆς κοινωνίας ἔναντι τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ ρουμανικοῦ κράτους στὴν ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τῶν κοινοτήτων, οἱ πολιτικὲς ἰδέες τῶν παροικῶν συνιστοῦν τομεῖς ὅπου ἡ μελέτη θὰ μπορούσε νὰ ἀνοίξει νέους δρόμους, ἐνῶ ἡ ἐνδελεχέστερη γνώση θὰ μπορούσε νομίζω νὰ φωτίσει καλύτερα καὶ τὴν πορεία τοῦ παροικιακοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ στὰ ἄλλα ἔθνη τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, κυρίως στὴ Βουλγαρία καὶ δευτερευόντως στὴ Σερβία.

Ἄλλὰ καὶ σὲ ἓνα πρακτικότερο ἐπίπεδο, ἡ καταγραφή τῶν καταστατικῶν κειμένων (κανονισμῶν) τῶν κοινοτήτων θὰ ὀδηγοῦσε σὲ μία οὐσιαστικότερη γνώση τοῦ θεσμικοῦ ὑπόβαθρου τοῦ παροικιακοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ Ρουμανία. Μετὰ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ ἐπιχειρήθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II: «Ἑλληνικὲς Κοινότητες καὶ Εὐρωπαϊκὸς Κόσμος (13ος-19ος αἰ.). Μορφὲς αὐτοδιοίκησης, κοινωνικὴ ὀργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων», ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸ Τμῆμα Ἱστορίας-Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐποπτεία τῶν καθηγητριῶν κ.κ. Ὑλγας Κατσιαρδῆ-Hering καὶ Ἀναστασίας Παπαδία-Λάλα καὶ τῆς ἀναπληρώτριας καθηγήτριας κ. Μαρίας Εὐθυμίου, ἀφενὸς νὰ καταγραφοῦν ὅσοι, ἀνέκδοτοι ἢ ἐκδοθέντες, κανονισμοὶ σώζονται καὶ ἀφετέρου νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ πληροφορίες συνολικά γιὰ τὶς παροικίες ἐκεῖνες ποὺ σὲ κάποιο διάστημα τῆς ἱστορίας τους εἶχαν ἐξελιχθεῖ

56. Συγκεκριμένα ἀναγνωρίσθηκαν οἱ κοινότητες τῆς Βραΐλας, τοῦ Γαλατσίου, τοῦ Τζιούρτζιου, τοῦ Καλαφατίου, τοῦ Σουλινᾶ, τῆς Τούλτσεας, τῆς Μαγκάλιας καὶ τῆς Κωνσταντίας. Βλ. STREIT, Mémoire, σ. 25-28.

σέ κοινότητες⁵⁷.

Ἡ ἔρευνα διεξήχθη τόσο σέ ἑλληνικές βιβλιοθήκες (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη), ὅσο καί σέ ρουμανικές (Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας), ὅπως ἐπίσης καί στό Ἱστορικό καί Διπλωματικό Ἀρχεῖο τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Οἱ κανονισμοὶ καταγράφηκαν σέ ἠλεκτρονική μορφή, ἐνῶ συντάχθηκε καί εὐρετήριο γιά τὴν εὐχερέστερη μελέτη τους. Ἐπιπλέον, συγκεντρώθηκαν βασικές πληροφορίες (σύντομο ἱστορικό, βιβλιογραφία, προκαταρκτικὴ ἀρχειακὴ ἔρευνα) γιά ὅσες ἑλληνικές κοινότητες συστάθηκαν, ἀκόμη καί ἂν δὲν σώζεται κάποιος κανονισμὸς.

Ὅσον ἀφορᾷ στοὺς συλλόγους, στὶς λέσχες καί στὶς «ἀδελφότητες», πού εἶχαν συσταθεῖ ἀπὸ Ἑλληνες στὴ Ρουμανία, καταγράφηκαν, πάντα μέσα στό πλαίσιο τοῦ προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II, πάνω ἀπὸ εἴκοσι τέτοιου εἴδους συσσωματώσεις. Καταγράφηκαν ὅσα καταστατικά καί λογοδοσίες ὑπάρχουν, ἐνῶ συγκεντρώθηκαν πληροφορίες γιά τὴ δράση τους, τὸν χρόνο σύστασης καί τὸν χαρακτήρα τους («φιλόμουσος», «φιλεκπαιδευτικός», ἐπαγγελματικός) τόσο ἀπὸ ἀρχειακὸ (Ἱστορικό Ἀρχεῖο Ἐθνικῆς Τράπεζας Ἑλλάδος, Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν) ὅσο καί ἐντυπο ὑλικὸ (ἑλληνικές ἐφημερίδες τῆς Ρουμανίας: *Πατρις*, *Σύλλογοι*, *Ἰρις*, *Ἐλεύθερος Λόγος*).

Ἐπιπλέον, ἔγινε προσπάθεια νὰ καταγραφοῦν σέ μία βάση δεδομένων τὰ βιβλία πού ἐκδόθηκαν στὰ ἑλληνικά ἢ ἀπὸ Ἑλληνες, κατὰ τὴν περίοδο 1821-1900 στὴ Ρουμανία. Μέχρι σήμερα ἔχουν καταχωρηθεῖ περίπου 220 βιβλία. Γιὰ τὴν περίοδο 1821-1864 βάση ἀποτέλεσε ἡ «Βιβλιογραφία Γκίνη-Μέξα»⁵⁸, ἐνῶ γιά τὶς ἐπόμενες δεκαετίες ἡ βιβλιογραφικὴ καταγραφή τῆς Cornelia Papacostea-Danielopolu⁵⁹ καί τῆς Πόπης Πολέμη⁶⁰. Ἐπιπλέον, ἔγινε ἔρευνα στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ε.Λ.Ι.Α, τῆς Βουλῆς, ὅπως καί σέ ρουμανικές βιβλιοθήκες.

Τέλος, κατὰ τὴ διάρκεια ἐρευνητικῆς ἀποστολῆς μας στὴ Ρουμανία (1 Ὀκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2005) μελετήθηκαν τὰ εὐρετήρια ἀρχειακῶν fonds καί ἀρκετοὶ φάκελοι ἐγγράφων στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῆς Ρουμανίας στό Βουκουρέστι καί στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῶν πόλεων Τζιουόρτζιου (Giurgiu), Γαλατσίου (Galati), Τούλτσας (Tulcea), Κωνσταντζας (Constanța) καί Κραϊ-

57. Ἄς σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι δὲν ἐπεκτάθηκε, σέ αὐτὸ τὸ στάδιο, ἡ ἔρευνα στὶς κοινότητες-κομπανίες τῆς Τρανσυλβανίας, γιά τὶς ὁποῖες ἄλλωστε ὑπάρχει πλουσιότατη βιβλιογραφία.

58. Δ. ΓΚΙΝΗΣ - Β. ΜΕΞΑΣ, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863. Ἀναγραφή τῶν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περιόδον ὅπουδήποτε ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντων βιβλίων καί ἐντύπων ἐν γένει, τ. Α'-Γ', Ἀθήνα 1939.

59. PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, Comunitățile grecești din România, σ. 127-140.

60. ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ε.Λ.Ι.Α. Ἑλληνικὰ βιβλία 1864-1900, πρώτη καταγραφή. Ἀθήνα 1990, passim.

όβας (Craiova). Έπιπλέον, μελετήθηκαν οι συλλογές των ελληνικών βιβλίων στις νομαρχιακές βιβλιοθήκες των παραπάνω πόλεων, όπως επίσης και στη βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας και στη Νομαρχιακή Βιβλιοθήκη της Βραϊλας. Έν τέλει, πραγματοποιήθηκε μία προκαταρκτική έρευνα και στο αρχείο της Έπισκοπής του Κάτω Δουνάβειος (Episcopia Dunărea de Jos) στο Γαλάτσι, όπως και στο αρχείο του Δήμου του Βουκουρεστίου. Η πραγματοποιηθείσα έρευνα κατέστησε σαφέστερη την εικόνα μας για τα αρχεία των ελληνικών κοινοτήτων που υπάρχουν στη Ρουμανία, όπως επίσης και για τα σχολικά ιδρύματα που είχαν αυτές οργανώσει. Μελετήθηκαν επίσης και αρχεία ελλήνων και έλληνοβλάχων εμπόρων (οἶκος Ἀμάν στην Κραιόβα, Χάτζη-Πάννουσ στο Βουκουρέστι), αλλά και τραπεζιτών (οἶκος Χρυσοβελόνη στο Βουκουρέστι). Γιὰ τὴν ἐρευνητικὴ ἀποστολὴ ἀκολουθεῖ ἀναλυτικὴ ἔκθεση.

Ἡ ἐρευνητικὴ ἀποστολὴ στὴ Ρουμανία (1-31 Ὀκτωβρίου 2005) πραγματοποιήθηκε με ἀντικειμενικὸ στόχο νὰ καταγραφοῦν ἀρχειακὰ σώματα καὶ τεκμήρια ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐλληνικὲς παροικίες τῆς Ρουμανίας⁶¹. Στόχος δὲν ἦταν ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ καταγραφοῦν τὰ ἀρχειακὰ σώματα ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν ἄμεση σχέση με τὶς ἐλληνικὲς κοινότητες, δηλαδὴ τὰ ἀρχεῖα τῶν κοινοτήτων, ἐκκλησιῶν, ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα ἢ ἐπιχειρήσεων ποὺ ἀνήκαν σὲ Ἕλληνες. Ἐπίσης, βασικὸς στόχος ἦταν νὰ γίνῃ μία πρώτη ἐρευνα καὶ σὲ εὐρύτερα ἀρχειακὰ σύνολα, ὅπως ἀρχεῖα δήμων, νομαρχιῶν, κεντρικῶν ὑπηρεσιῶν, ὑπουργείων, ὅσον ἀφορᾷ στὸ ὑλικὸ ποὺ ἀναφέρεται σὲ δραστηριότητες ἐλλήνων παροίκων. Ἐν τέλει, ὅπως ἀναφέραμε, καταγράφηκαν καὶ βιβλία ποὺ τυπώθηκαν σὲ ρουμανικὲς πόλεις, ἰδιαίτερα μάλιστα κοινοτικοὶ κανονισμοί, καταστατικὰ συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων, καὶ ποὺ βρίσκονται σήμερα σὲ βιβλιοθήκες τῆς Ρουμανίας.

Βουκουρέστι (București)

Τὸ ὑλικὸ ποὺ σώζεται στὰ Κεντρικὰ Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα τῆς Ρουμανίας (Direcția arhivelor istorice centrale, Bulevardul Regina Elisabeta nr. 49, București) εἶναι πλούσιο σὲ ὄγκο καὶ ποικίλο σὲ περιεχόμενο. Περιλαμβάνει τόσο ἕναν

61. Γενικά γιὰ τὸν ἐλληνισμό τῆς Ρουμανίας βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἕλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, *passim*· ΠΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-ΔΑΝΙΕΛΟΠΟΥ, Comunitățile grecești din România, *passim*· ΚΟΥΡΕΛΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, *passim*. Μία πρὸ πρόσφατη συνολικὴ θεώρηση συνιστᾷ τὸ βιβλίο τῆς PAULA SCALCĂU, Grecii din România, București 2003.

μεγάλο αριθμό από εκκλησιαστικά (μονών και μετοχίων) και ιδιωτικά-προσωπικά αρχεία, όσο και τὰ αρχειακά fonds τών κεντρικών αρχών, υπηρεσιών και υπουργείων τής Ρουμανίας, με τήν εξαίρεση βέβαια τών αρχείων τών υπουργείων Έξωτερικών, «Πολέμου» και Έσωτερικών (ασφαλείας), που φυλάσσονται στα αντίστοιχα υπουργεία και υπηρεσίες.

Κατ' αρχάς πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν διασώζεται στα Κεντρικά Ιστορικά Αρχεία ένα ξεχωριστό fond τής ελληνικής κοινότητας Βουκουρεστίου, η κάποιος άλλης ελληνικής κοινότητας, συλλόγου, η ελληνικού σχολείου τής Ρουμανίας. Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιες αξιόλογες προσωπικές συλλογές-αρχεία Ελλήνων εμπόρων και πολιτικών προσωπικοτήτων, ενώ πολλά έγγραφα και φάκελοι από τὰ αρχειακά fonds τών υπουργείων και τών κεντρικών υπηρεσιών αναφέρονται άμεσα η έμμεσα σε πτυχές, διοικητικές, οικονομικές και εκπαιδευτικές, τής ιστορίας τών ελληνικών κοινοτήτων-παροικιών στη χώρα.

Το κατά πολύ πλουσιότερο και πλέον ενδιαφέρον προσωπικό αρχείο, είναι αυτό του έμπορικού οίκου του Hagi Ianus (Hagi Ianus, Casa comercială, 1650-1825). Ο κατάλογος αυτού του αρχειακού σώματος, του οποίου η κατάταξη ολοκληρώθηκε στα 1996 από τή Natalia Trandafirescu, άποτελείται από 25 τόμους, εκ τών οποίων οί 23 καλύπτουν τή έμπορική άλληλογραφία και λοιπά λυτά έγγραφα, ενώ οί δύο είναι εύρετήρια τών χειρόγραφων καταστίχων τής εταιρείας. Ο Hagi Ianus εγκαταστάθηκε στη Βλαχία, και συγκεκριμένα στην Όλτενία (Κραϊόβα), στα τέλη του 18ου αιώνα, όπου και ανέπτυξε πολυσχιδή έμπορική δραστηριότητα, διατηρώντας έμπορικές σχέσεις με εμπόρους σε πολλές πόλεις, όπως με τή Βιέννη, τή Λειψία, τήν Τεργέστη και τήν Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα, διετέλεσε arendaș (ένοικιαστής κτημάτων) τών τοιφλικιών τών Brîncovenau, μιās από τις σημαντικότερες άριστοκρατικές οικογένειες τής Βλαχίας, όπως και τών μεγάλων μετοχίων διαφόρων μοναστηριών του Άθω, στην ίδια περιοχή, έφοδιαστής του δθωμανικού στρατού, φοροεισπράκτορας και τοκιστής χρημάτων. Από τὰ έτη 1650-1772 σώζονται μόλις 6 έγγραφα, ενώ για τὸ διάστημα μέχρι τὸ 1805 διατηροϋνται 599 (vol. I, Inv. 2303, 1650-1805). Στη συντριπτική τους πλειοψηφία τὰ έγγραφα είναι έμπορική άλληλογραφία τών έτών 1805-1825, δηλαδή από τήν έποχή όποτε ο Hagi Ianus συνέστησε τήν έμπορική φίρμα «Hagi Ianus, Costa Petru și Frații»⁶².

Πέρα όμως από τήν εξαιρετική, στόν πλούτο αλλά και στην πληρότητά

62. Το αρχείο του Hagi-Ianus χρησιμοποιήσε στη μελέτη του ο Ν. CAMARIANO, Quelques renseignements sur la vie et l'activité commerciale de l'Épirote Consta Petru en Oltenie (Valachie), *Balkan Studies* 19 (1978) 313-326.

του, περίπτωση που συνιστά το Fond Hagı İanus, υπάρχουν και κάποια άλλα, κατά πολύ μικρότερα αρχειακά fonds, έμπορικού χαρακτήρα και της ίδιας περιόδου. Ένα τέτοιο αρχείο είναι εκείνο του έμπορου στο Βουκουρέστι Άνδρέα Ήλιάδη (Fond Andrei Iliadi, 1805-1825, Inv. 1562). Ο Άνδρέας Ήλιάδης ήταν υπάλληλος του σεργάρη Stamati, ενός φαναριώτη αξιωματούχου, αλλά από το 1812 συνεταιρίστηκε με τον Mihalache, όποτε και ή εταιρεία τους ονομάστηκε «Andrei Iliadi și Mihali și comp.». Στο fond περιλαμβάνονται 40 έγγραφα, ή μεγάλη πλειοψηφία των όποιων από τα χρόνια 1812-1825. Τα περισσότερα είναι έμπορική άλληλογραφία.

Ένα άλλο ιδιωτικό αρχείο είναι εκείνο της οικογένειας Σχινά (Fond Familia Skinas, 1817-1856, Inv. 1245), μέλος της οποίας ήταν ο γνωστός ιστορικός (καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών), πολιτικός και διπλωμάτης της όθωνικής περιόδου, Κωνσταντίνος Σχινάς⁶³. Πρόκειται για ένα σχετικά μικρό αρχειακό fond, αποτελούμενο από 18 έπιστολές, στα γαλλικά και γερμανικά, των έτων 1848-1856, όταν ο Κωνσταντίνος Σχινάς ήταν πρεσβευτής της Ελλάδας στη Βιέννη και το Μόναχο. Τέλος, υπάρχει και το αρχείο του Άπόστολου Άρσάκη⁶⁴ (Fond Arsachi Apostol, 1684-1935, Inv. 2178), γιατρού, έθνικού ευεργέτη («Άρσάκεια») και σημαντικού πολιτικού παράγοντα της παράταξης των Ρουμάνων συντηρητικών κατά τον 19ο αιώνα, το όποιο, όστόσο, λόγω έλλειψης χρόνου δεν μπορέσαμε να μελετήσουμε. Έπίσης λόγω έλλειψης χρόνου δεν έρευνήθηκαν τα fonds άλλων έμπορικών οίκων, όπως του Hagı Pop και του Stamu, που έχουν όστόσο μελετηθεί από ρουμάνους και έλληνες έπιστήμονες, μολονότι βέβαια ο πλούτος τους είναι τέτοιος όστε να μπορούν να αποτελέσουν βάση και για άλλες μελέτες⁶⁵.

63. Σχετικά με τον Κωνσταντίνο Σχινά, βλ. Θ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857). Η ζωή και το έργο του, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1996.

64. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Άρσάκης, passim. Χρήσιμη είναι και ή μελέτη του N. VĂTĂMANU, Doctorul Apostol Arsache (1789-1874), *Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu* 1 (1969) 365-376.

65. D. LIMONA, Les relations commerciales du Sud-est de l'Europe à la fin du XVIIIe siècle et au début du XIXe siècle reflétées dans les documents arhivistiques de Bucarest, Sibiu, Braşov, στο: *Symposium L'Époque Phanariote*, ό.π., σ. 385-399. Έπιπλέον, ή Michaela Oboroceanu, αρχαιονόμος στα Έθνικά Άρχεια της Κωνσταντίας, έχει γράψει διδακτορική διατριβή με θέμα τον έμπορικό οίκο των Stamu που δεν έχει εκδοθεί ακόμη, όπως άλλωστε και ή διδακτορική διατριβή του Άπόστολου Διαμαντή σχετικά με τον έμπορικό οίκο του Hagı Pop, που επιγράφεται: *Types des marchands et d'activité commerciale en Grèce au dix-huitième siècle*, Paris 2004. Ο τελευταίος όστόσο χρησιμοποίησε κυρίως έμπορική άλληλογραφία που βρίσκεται στην Έθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Η ελληνική μετάφραση της διδακτορικής διατριβής του Άπόστολου Διαμαντή είναι υπό έκδοση με τίτλο: Τύποι έμπόρων και μορφές συνείδησης στη νεώτερη Ελλάδα.

Λόγω του τεράστιου όγκου του αρχειακού υλικού των υπηρεσιών και των κεντρικών υπηρεσιών που φυλάσσεται στα Κεντρικά Αρχεία, δεν κατέστη έφικτη παρά μόνο μία πρώτη απόλυτως στοιχειώδης έρευνα. Μία από τις κεντρικές υπηρεσίες, που συνιστούν πλούσια πηγή πληροφοριών για οικονομικά, δημογραφικά και ναυτιλιακά ζητήματα, είναι η Γενική Διεύθυνση Στατιστικής (Direcția generală a statisticii, 1844-1901, Inv. 430). Το συγκεκριμένο fond περιλαμβάνει πολλούς φακέλους με πλούσια στοιχεία τόσο όσον αφορά στη ναυτιλιακή και έμπορική κίνηση της χώρας, στην οποία βέβαια οι έλληνες πάροικοι διαδραμάτιζαν έναν πολύ σημαντικό ρόλο, όσο και γενικότερα στοιχεία για την κίνηση του πληθυσμού στις πόλεις της Ρουμανίας⁶⁶. Άς υπογραμμισθει πάντως ότι το υλικό είναι σχετικά φτωχό για τα έτη 1844-1858.

Άλλά και στο αρχείο του υπουργείου Δημοσίας Εκπαιδύσεως και Θρησκευμάτων (Ministeriul de Cultelor și Instrucțiunii, 1878-1909, Inv. 2540-2543), που οργανώθηκε συστηματικότερα από το 1878, υπάρχουν πολλοί φάκελοι που αναφέρονται στα έλληνικά σχολεία, τόσο στα κοινοτικά όσο και σε ιδιωτικά⁶⁷. Ο αριθμός των αντίστοιχων φακέλων φαίνεται να αυξάνεται από τις αρχές της δεκαετίας του 1890, όταν η ρουμανική κυβέρνηση αποφάσισε να θέσει υπό στενότερο έλεγχο τα «ξένα» σχολεία στη χώρα. Ένδεικτικά και μόνο θα αναφέρουμε μερικούς φακέλους από την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα: 941/1905: Institutul elen de băieți «Progresul» Brăila, 939/1905: Școala Comunității elene Brăila, 1457/1907: Institutul de fete E. Dimopulos, 964/1905: Institutul Elen Minerva din Galați, 965/1905: Scolii Com. Elene din Galați, 954/1905: Scolii Com. Elene din Constanța.

Στα αρχεία του Δήμου του Βουκουρεστίου (Direcția Arhivelor Naționale a Municipiului București, Bdul Văcărești, nr. 470, sector 4, București) φυλάσσονται αξιόλογα αρχειακά σώματα, που αφορούν στον έλληνισμό του Βουκουρεστίου, αλλά και της Ρουμανίας γενικότερα⁶⁸. Κατ' αρχάς στο έν λόγω αρχείο

66. Πά τη ναυτιλιακή δραστηριότητα των Έλλήνων στη Ρουμανία βλ. ΦΩΚΑΣ, Οί Έλληνες εις την ποταμοπλοϊάν του Κάτω Δουνάβεως, *passim*. Πολλές από τις στατιστικές στηρίζονται σε στοιχεία της Ευρωπαϊκής Έπιτροπής Δουνάβεως που έδρευε στο Γαλάτσι.

67. Πά την εκπαίδευση βλ. HÉLÈNE BÉLIA, L'instruction aux communautés grecques de Roumanie (1869-1878), *Balkan Studies* 16 (1975) 5-13 (στο έξηξ: BÉLIA, L'instruction) και Η ΙΑΙΑ, Ο Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 23-32.

68. Πά την έλληνική κοινότητα του Βουκουρεστίου βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ο Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 13-15, 25-26, 33-35, και ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οί εκκλησίες των Έλλήνων, σ. 93-110, όπως επίσης και ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ Ν. ΓΕΩΡΓΙΤΣΟΓΙΑΝΝΗ, Παναγής Ν. Χαροκόπος (1835-1911). Η ζωή και το έργο του, Άθήνα 2000, σ. 63-84. Μία μελέτη σχετικά με την ιστορία της έλληνικής κοινότητας Βουκουρεστίου, κυρίως κατά τα μεσοπολεμικά χρόνια, έτοιμάζει ή αρχειονόμος Oana Barbalata.

διασώζεται ένα μέρος του αρχείου του Έλληνικού Λυκείου της πόλης (Liceul Nr. 14 [Real Umanist, Nr. 12] Mixt Elen, 1914-1977, Fond 1197, Inv. 1623). Αποτελείται από 250 αρχειακές ενότητες. Στο αρχείο υπάρχουν τὰ κατάστιχα τῶν μητρώων τῶν μαθητῶν (Registre matricol), ἀπὸ τὸ 1919 μέχρι τὸ 1946 (μὲ κενὰ) καὶ ἀπὸ τὸ 1949 μέχρι τὸ 1976 (πλήρη). Τὰ κατάστιχα αὐτὰ εἶναι 30 αρχειακές ενότητες, ἀλλὰ πρέπει νὰ υπογραμμισθεῖ ὅτι δὲν δίνονται γιὰ ἔρευνα. Οἱ αρχειακές ενότητες 64-105 περιλαμβάνουν τὴν ἀλληλογραφία τοῦ σχολείου γιὰ τὰ ἔτη 1940-1977. Οἱ ενότητες 116 ἕως 133 εἶναι τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τοῦ συμβουλίου τῶν καθηγητῶν γιὰ τὴν περίοδο 1935-1977 (Consiliul profesoralor-Proces verbal). Συμπερασματικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν φακέλων ἀναφέρεται στὴν περίοδο μετὰ τὸ 1949.

Πολὺ πλούσιο καὶ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ἀρχεῖο τῆς Τράπεζας Χρυσοβελόνη, πού φυλάσσεται ἐκεῖ. Πρόκειται γιὰ ἕνα πολὺ σημαντικό ἀρχεῖο σῶμα, ὄχι μόνο γιατί ἡ συγκεκριμένη τράπεζα ἦταν ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότερους χρηματοπιστωτικὸς ὀργανισμοὺς τῆς Ρουμανίας, ἰδιαίτερα μάλιστα κατὰ τὰ μεσοπολεμικὰ χρόνια, ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ οἰκογένεια Χρυσοβελόνη, χιώτικης καταγωγῆς, εἶχε λάβει ἐνεργὰ μέρος στὴ ζωὴ τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα⁶⁹. Ἐπιπλέον, εἶναι ἐλάχιστα τὰ ἀρχεῖα ἑλληνικῶν ἐπιχειρήσεων πού μᾶς σώζονται, ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα. Στὸ ἀρχεῖο τῆς Τράπεζας Χρυσοβελόνη (Banca Chrissoveloni, 1887-1950, Fond 01012, Inv. 1184-1185) περιλαμβάνονται ἔγγραφα στὴ μεγάλη τους πλειοψηφία ἀπὸ τὸ 1922, ἀπὸ τότε δηλαδή πού ἡ μέχρι τότε οἰκογενειακὴ τράπεζα ἔγινε ἀνώνυμη ἐταιρεία καὶ μέχρι τὸ 1950, ὅποτε καὶ τὴν ἐθνικοποίησε τὸ κομμουνιστικὸ καθεστῶς. Στὸν πρῶτο τόμο τοῦ εὐρετηρίου ἀπαντοῦν περιλήψεις τῆς ἀλληλογραφίας τῆς τράπεζας μὲ τοὺς πελάτες της, πού προέρχονταν καὶ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ μάλιστα ὄχι σπάνια ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ κατάταξη εἶναι ἀνὰ ἔτος. Στὸν δεῦτερο τόμο καταγράφονται τὰ ἀρχεῖα τῶν τοπικῶν παραρτημάτων, τόσο στὴ Ρουμανία (Brăila, Constanța, Galați, Cluj, Giurgiu) ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ (Κωνσταντινούπολη, Νέα Ὑόρκη). Μολονότι τὸ δημοτικὸ ἀρχεῖο περιλαμβάνει τὸ ἀρχεῖο τῆς τράπεζας, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, μόνο ἀπὸ τὴν περίοδο 1922-1950, δηλαδή ἀπὸ

69. Παρὰ τὴ σημασία τῆς τράπεζας γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἱστορία τῆς Ρουμανίας ἀλλὰ καὶ τὴ συμμετοχὴ τους στὴ διοίκηση τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, δὲν ὑπάρχει κάποια συνολικὴ μελέτη γιὰ τὴν οἰκογένεια Χρυσοβελόνη. Βλ. ὠστόσο, Banca Chrissoveloni societate anonimă română București 1920-1948. Documente, § KIRSON (ἐκδ.), București 2001, ὅπου καὶ ἐκδίδεται μέρος τῶν ἀρχεῖων τεμηρίων. Ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς κ. Μαρίας Κάϊρη διεξάγεται ἔρευνα σὲ Ἑλλάδα καὶ Ρουμανία σχετικὰ μὲ τὴν οἰκογένεια Χρυσοβελόνη.

τότε πού ή τράπεζα μετασηματίσθηκε σέ άνώνυμη έταιρεία, ό όγκος τοῦ ὑλικοῦ εἶναι τεράστιος. Ἐπιπλέον, σώζεται και τὸ ἰδιωτικό ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Χρυσοβελόνη (Familia Chrissoveloni, 1917-1940, Fond 1077, Inv. 1282), πού ἀποτελεῖται ἀπὸ 101 ἀρχειακές μονάδες (ἐπιστολές, με ἀλφαβητική κατάταξη), γραμμένες, στή μεγάλη τους πλειοψηφία, σὰ γαλλικά και σὰ ἀγγλικά. Τὰ περισσότερα γράμματα ἀπευθύνονται στὸν Νικόλαο Χρυσοβελόνη (1909-1972), ἐγγονὸ τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Τράπεζας Ν. Χρυσοβελόνη.

Τέλος, οφείλουμε νὰ σημειώσουμε ὅτι διατηρεῖται ἀκόμη και ἓνα ἐλάχιστο τμήμα τοῦ ἀρχείου τῆς Τράπεζας Λάζαρη (Banca Lazaris București, 1884-1931, Fond 01036, Inv. 1209, 1926-1931), ἐνὸς ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους, κατὰ τὰ μεσοπολεμικά χρόνια, παράγοντες τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων Βουκουρεστίου και Βραΐλας. Συνίσταται ἀπὸ μόλις δύο φακέλους, τὸν ἓναν ἀπὸ τὸ ὑποκατάστημα τῆς Βραΐλας (1929-1931) και τὸν ἄλλον ἀπὸ τὸ ὑποκατάστημα τῆς Κωνσταντζας (1926-1928).

Ἐξαιρετικά ἐνδιαφέροντα ἦταν και τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνάς μας στή βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (Calea Victoriei 125, sectorul 1, loc. București). Ἡ βιβλιοθήκη διαθέτει πλούσιο σῶμα ἀπὸ ἐλληνικά βιβλία, πού τυπώθηκαν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα στή Ρουμανία. Δυστυχῶς, τὰ βιβλία ἔχουν χωρισθεῖ ἀνὰ θεματικές κατηγορίες και δὲν ὑπάρχει κάποιος γενικὸς κατάλογος. Καταγράφησαν πάντως ἀρκετὰ βιβλία, πού ἐμπλουτίζουν τις πληροφορίες μας γιὰ τὴν ἐλληνική βιβλιοπαργωγή, τὴν πνευματική και κοινωνική ζωὴ τῶν ἐλλήνων παροίκων στή Ρουμανία. Στή βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας φυλάσσεται ἐπίσης ἓνας ἀξιόλογος ἀριθμὸς ἀπὸ κανονισμοὺς και λογοδοσίες διαφόρων ἐλληνικῶν κοινοτήτων. Συγκεκριμένα, ὑπάρχουν οἱ λογοδοσίες τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας Βραΐλας γιὰ τὰ ἔτη 1883-1886, 1886-1889, 1889-1892, 1897-1900, ὅπως και ὁ κανονισμὸς τοῦ ἔτους 1890 και τὸ «Σχέδιον Κανονισμοῦ» τῆς ἴδιας χρονιᾶς. Ἐπιπλέον, στή βιβλιοθήκη βρίσκονται ἀντίτυπα τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας τοῦ Ἰσμαήλ (*Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἰσμαηλίῳ ἐλληνικῆς Κοινότητος 1923*, Τύποις «Ἐθνοῦς»). Ἀλλὰ στὴν ἴδια βιβλιοθήκη σώζεται και ἀξιόλογος ἀριθμὸς ἀπὸ καταστατικά μερικῶν ἀπὸ τοὺς πολυάριθμους ἐλληνικοὺς συλλόγους πού εἶχαν ἰδρυθεῖ στή Ρουμανία⁷⁰. Συγκεκριμένα: ὁ κανονισμὸς τῆς Φιλοπτώχου Ἀδελφότητας ἢ «Πρόνοια», πού εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 1888 στὸ Buzău τῆς Βλαχίας (*Κανονισμὸς τῆς ἐν Βουζαίῳ Ἑλληνικῆς Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος «Πρό-*

70. Γιὰ τοὺς ἐλληνικοὺς συλλόγους στή Ρουμανία δὲν ἔχουν γραφθεῖ πολλά. Βλ., ὡστόσο, ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 32-37· ΡΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-ΔΑΝΙΕΛΟΠΟΥ, Comunitățile grecești, σ. 23, 92 (ἰδίως γιὰ τοὺς ἐλληνικοὺς συλλόγους Βουκουρεστίου και Κωνσταντζας). Γιὰ τὸ θέμα ἐτοιμάζουμε ιδιαίτερη μελέτη στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II.

νοια», Βραϊλά Πρώτον Τυπο-Λιθ. Περικλέους Μ. Πεστεμαλτζιόγλου. 1888), του συλλόγου «Έρμης», που είχε συσταθεί στο Γαλάτσι το 1896 (*Κανονισμός του έν Γαλαζίω Έλληνικού Σωματείου «Έρμης»*, Τίρ. Antoniady 1897), του συλλόγου «Όρφεύς», που είχε ιδρυθεί στο Βουκουρέστι το 1922 (*Κανονισμός Έλληνικού Συλλόγου «Όρφεύς» Βουκουρεστίου*, Τύποις «Νέου Έλληνισμού» Βουκουρέστιον 1922). Τέλος, φυλάσσονται και πολλοί κανονισμοί λειτουργίας ελληνικών ιδιωτικών σχολείων, που είχαν ιδρυθεί σε πόλεις της Ρουμανίας, ιδίως κατά τον 19ο αιώνα.

Τζιούρτζιου (Giurgiu)

Η έρευνα στα Έθνικά Άρχεϊα του «Γεωργίεβου» (Directia Județeană a Arhivelor Naționale Giurgiu, Bdul CFR, nr. 7, loc. Giurgiu, jud. Giurgiu) είχε ως στόχο την καταγραφή ύλικου για την ελληνική παροικία της πόλης. Έλληνες εγκαταστάθηκαν στο Τζιούρτζιου, μετά την ενσωμάτωσή του στην ήγεμονία της Βλαχίας το 1831, και ασχολήθηκαν κυρίως με τη ναυτιλία και το εμπόριο δημητριακών. Επιπλέον ίδρυσαν αρκετά σχολεία. Η κοινότητα συστάθηκε γύρω στα 1863 και οικοδόμησε ναό (Ευαγγελισμός της Θεοτόκου) το 1864. Αναγνωρίστηκε επίσημα από το ρουμανικό κράτος με το πρωτόκολλο που επισυνάφθηκε στην έλληνορουμανική εμπορική συνθήκη του 1900⁷¹.

Άπο την έρευνα διαπιστώθηκε ότι δεν σώζεται κάποιο ξεχωριστό άρχεϊακό фонд της ελληνικής κοινότητας ή της ελληνικής εκκλησίας. Επιπλέον, δεν σώζονται προσωπικά ή επαγγελματικά άρχεϊα μελών της ελληνικής κοινότητας. Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι τα Έθνικά Άρχεϊα του Τζιούρτζιου συστάθηκαν προ τριών ετών περίπου και ως εκ τούτου δεν έχουν οργανωθεί ακόμη επαρκώς.

Πέρα, ωστόσο, από την έλλειψη κοινοτικού άρχεϊου, προβλήματα ανακύ-

71. Η βιβλιογραφία για την ελληνική παροικία στο Τζιούρτζιου είναι πολύ φτωγή, βλ., ωστόσο, ΜΠΕΛΙΑ, Ό Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 13-15· ΡΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-ΔΑΝΙΕΛΟΠΟΥ, Comunitățile grecești, σ. 76 και ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οι εκκλησίες των Έλλήνων, σ. 147-155. Βασικότατη πηγή συνολικά για την ιστορία της πόλης με πολλές πληροφορίες και στατιστικά στοιχεία και για την ελληνική κοινότητα είναι ή μονογραφία του I. BOLDESCU, Monografia orașului Giurgiu, Giurgiu 1912, σ. 102-103, 190-192, 201-217. Σχετικά με την αναγνώριση της κοινότητας, βλ. STREIT, Mémoire, σ. 27-28. Για τη σύσταση της ελληνικής κοινότητας του Τζιούρτζιου και τον άνέκδοτο κανονισμό της βλ. μελέτη μας, υπό έκδοση, στο περιοδικό *Μνήμων*, στο πλαίσιο του υποέργου «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος-19ος αϊ.)». Μορφές αυτόδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων» του προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II.

πουν και ως προς τὰ ἀρχαιὰ σώματα τῶν τοπικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἀρχῶν. Τὸ ἀρχεῖο τῆς δημαρχίας (Primăria Oraşului Giurgiu, Fond 24, Inv. 24, 1830-1941) ἔχει πολλὰς ἐλλείψεις. Ἔτσι, δὲν σώζονται ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη: 1837-1848, 1850-1858, 1862-1866, 1868-1870, ἐνῶ γενικότερα γιὰ τὰ χρόνια μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1880 οἱ φάκελοι ἀνὰ ἔτος εἶναι λιγοστοί. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρχεῖο τῆς ἀστυνομίας (Poliția Oraşului Giurgiu, 1836-1949, Fond 23, Inv. 23) ἔχει τεράστια κενά. Δὲν ἀπαντοῦν καθόλου ἔγγραφα ἀπὸ τὴν περίοδο 1841-1918.

Τὸ πληρέστερο ἀρχαιὸν fond εἶναι τῆς νομαρχίας (Prefectura judeţului Vlaşca Ocîmpiuire, 1831-1864, Fond 18, Inv. 18). Ὡστόσο, καὶ ἐδῶ ὑπάρχουν μεγάλες ἐλλείψεις. Δὲν ἔχουν σωθεῖ ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη 1841-1843, 1845, 1847, 1852-1854, 1857, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ἔτη 1858-1864 εἶναι μᾶλλον λιγοστά. Πάντως, τὸ ἀρχεῖο εἶναι πῆρως γιὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1830 καὶ πλούσιο γιὰ τὰ ἔτη μετὰ τὸ 1868. Ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν φακέλων ἀναφέρεται σὲ θέματα ἀγροτικά, στρατιωτικά, ἐκλογῶν καὶ δημόσιας ὑγείας. Εἶναι καλὸ νὰ λαμβάνεται ὑπόψη ὅτι ἡ νομαρχία κάλυπτε, ὅπως εἶναι εὐνόητο, ὅλον τὸν νομὸ τῆς Vlaşca καὶ κυρίως τὶς ἐπαρχίες, καὶ ὄχι τὴν πόλη τοῦ Giurgiu, ποὺ ἦταν ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ δήμου. Πάντως, στὸ ἀρχεῖο τῆς νομαρχίας ὑπάρχουν κάποιοι φάκελοι μὲ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παρουσία στὴν περιοχή καὶ στὴν πόλη (πρβλ. ἐνδεικτικὰ φακ. 12/1861-1864 μὲ στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς ξένους τοῦ νομοῦ καὶ γιὰ τὴ σύσταση ἑλληνικοῦ προξενικοῦ πρακτορείου στὴν πόλη τοῦ Giurgiu).

Ἀπὸ τὰ ἀρχαιὰ σώματα ποὺ μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς πόλης, ἀξιόλογο εἶναι ἐκεῖνο τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου (Camera de Comerţ și Industrie, 1870-1948, Fond 30, Inv. 30), ἀλλὰ γιὰ τὴν μεσοπολεμικὴ περίοδο, καθὼς δὲν ἔχουν σωθεῖ ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη 1873-1884, 1884-1925. Κατὰ πολὺ πληρέστερο καὶ σημαντικότερο εἶναι τὸ ἀρχεῖο τοῦ Νομαρχιακοῦ Δικαστηρίου, καὶ συγκεκριμένα τοῦ δευτέρου τμήματος (Tribunalul Judeţului Vlaşca, Secţiunea AΠΑ, 1884-1947, Fond 25, Inv. 273), ὅπου ὑπάρχουν τὰ κατάστιχα ἐγγραφῶν τῶν «ἀτομικῶν» ἐταιρειῶν ἀπὸ τὸ 1884. Ἀνάμεσα στοὺς ἰδιοκτῆτες τῶν ἐταιρειῶν, κυρίως ἔμποροι σιτηρῶν καὶ πλοιοκτῆτες, ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ Ἕλληνες, ἂν καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν δηλώνεται ἐθνικότητα δυσκολεύει σαφῶς τὴν ἔρευνα⁷².

72. Ἄς σημειωθεῖ πάντως ὅτι κάποιοι ὑπογράφουν στὰ ἑλληνικά. Ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικά ὀνόματα ἐμπόρων δημητριακῶν ποὺ συναντοῦμε εἶναι αὐτὰ τοῦ Ἰωάννη Σταθάτου καὶ τοῦ Χαράλαμπου Παπαντωνάτου.

Γαλάτσι (Galati)

Ἡ ἀποστολή στὰ Ἐθνικά Ἀρχεῖα στὸ Γαλάτσι (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați, Strada Constructorilor nr. 2, loc. Galați, jud. Galați) εἶχε ὡς στόχο νὰ ἐρευνηθοῦν ἀρχειακὰ fonds καὶ ἔγγραφα ἀναφερόμενα στὴν ἑλληνικὴ παροικία αὐτοῦ τοῦ σημαντικοῦ ναυτιλιακοῦ, ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ κέντρου τῆς Ρουμανίας. Τὸ «Γαλάζιον» ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κέντρα τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς στὴ χώρα, μὲ κοινότητα ὀργανωμένη ἀπὸ τὸ 1864, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ παρουσία στὴν πόλη ἦταν κατὰ πολὺ παλαιότερη. Ἦδη ἀπὸ τὴ φαναριωτικὴ περίοδο εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὸ Γαλάτσι πολλοὶ Ἕλληνες ἔμποροι, κυρίως ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά καὶ τὴν Ἰθάκη, ἐνῶ λειτουργοῦσε καὶ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ἀπὸ τὸ 1829, χάρις στὴν τεράστια ἀνάπτυξη πού γνώρισαν οἱ ἐξαγωγὲς σιτηρῶν καὶ ξυλίας ἀπὸ τὸ λιμάνι, ὁ ἀριθμὸς τους αὐξήθηκε καὶ σύμφωνα μὲ ὀρισμένες πληροφορίες πλησίαζαν, στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, τοὺς 4000. Ἀπὸ τὸ 1864 εἶχαν συστήσει κοινότητα καὶ ἀνεγείρει τὸν ἑλληνικὸ ναό (Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος), ἐνῶ ἀναγνωρίσθηκαν ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνησι μὲ τὸ πρωτόκολλο τῆς 19ης Δεκεμβρίου 1900⁷³.

Στὰ ἀρχεῖα δὲν ὑπάρχει κάποιο ἰδιαίτερο fond τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας, ἢ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Διατηρεῖται ὡστόσο ἓνα μέρος τοῦ ἀρχείου τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοτικοῦ σχολείου (Școala Comunității Elene Galați, 1891-1951, Fond 476, Inv. 470), πού ἀποτελεῖται ἀπὸ 50 ἀρχειακὲς μονάδες. Αὐτὲς οἱ ἀρχειακὲς μονάδες εἶναι βιβλία ἐγγραφῶν (9/1904-1920: Registru de înscriere a școlii de fete din anii școlari [παρθεναγωγεῖο], 17/1911-1913: Registru de înscriere a elevilor [ἀρρεναγωγεῖο]), πρακτικὰ συνεδριάσεων τῶν καθηγητῶν, κατάλογοι μέσων ὄρων (βαθμολογιῶν). Ὅσον ἀφορᾷ στοὺς καταλόγους τῶν μέσων ὄρων θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι δυστυχῶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δοθεῖ, σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ λειτουργίας τῶν ἀρχείων τῆς Ρουμανίας, αὐτὸ τὸ ὕλικὸ στοὺς ἐρευνητές. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν σχετικὰ μικρὸ ἀριθμὸ τῶν ἐγγράφων καὶ καταστάχων πού σῶθηκαν, πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀρχείου τῶν κοινοτικῶν σχολείων χαμένο. Ἰδιαίτερα σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀπώ-

73. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐγκατάσταση στὸ Γαλάτσι, μολοντί δὲν εἶναι ἐπαρκής, εἶναι σαφῶς πλουσιότερη ἀπ' ὅτι γιὰ ἄλλες ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Ρουμανίας. Βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 13-15, 18, 20-23· ΡΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-ΔΑΝΙΕΛΟΠΟΥ, Comunitățile grecești, σ. 61-62, 75-76, 85-89· ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 162-174. Πολύτιμα στοιχεῖα γιὰ τὶς οικονομικὲς δραστηριότητες τῶν Ἑλλήνων τοῦ Γαλατίου στὸ ΦΩΚΑΣ, Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοΐαν τοῦ Δουνάβηως, passim καὶ CERNOVODEANU, L'activité des maisons de commerce et des négociants Ioniens du Bas-Danube, passim.

λεια τῆς ἀλληλογραφίας τῆς διεύθυνσης τοῦ σχολείου⁷⁴.

Στὰ ἀρχειακὰ fonds τῶν κεντρικῶν ἀρχῶν τῆς πόλης, δηλαδή σέ ἐκεῖνο τῆς δημαρχίας (Primăria Oraşului Galaţi, 1832-1945, Fond 4, Inv. 1) καί τῆς νομαρχίας (Prefectura judeţului Covurlui, 1848-1950, Fond 16, Inv. 10), διασώζονται ἔγγραφα ἀναφερόµενα στήν ἑλληνική παροικία τῆς πόλης, κυρίως ὅσα ἀφοροῦν στίς σχέσεις τῆς κοινότητας µέ τὸ κράτος. Ἰδιαίτερα σηµαντικὸ ἔγγραφο εἶναι ἡ ἄδεια τοῦ ὑπουργείου Θρησκευµάτων καί Ἐκπαιδεύσεως, προκειµένου νὰ οἰκοδομηθεῖ ἀπὸ µέρους τῆς κοινότητας ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία⁷⁵ (Primăria Oraşului Galaţi, 43/1865, f. 5). Πρέπει νὰ σηµειωθεῖ, ὡστόσο, ὅτι τὸ ἀρχειακὸ fond τῆς νομαρχίας εἶναι πολὺ φτωχὸ γιὰ τὴν περίοδο 1848-1880, καθὼς δὲν σώζονται ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη 1849-1856, 1858-1862, 1865-1879.

Τέλος, ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε καί τὴ μικρὴ ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ μεγάλου ἐνοικιαστῆ γῆς (arendas) στὸν νοµὸ τοῦ Covurlui, δηλαδή στήν περιφέρεια τοῦ Γαλατσίου, A. Iconomu (Colecţia personală Iconomu, 1892-1930, Fond 415, Inv. 223), ποὺ ἦταν ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Ἡ συλλογὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ 33 ἀρχειακὲς μονάδες, κυρίως ἐπιστολὲς τῆς περιόδου 1892-1905, ποὺ εἶναι γραµµένες στὰ γαλλικά. Ἐνα μέρος (ἀρ. 2-8, 10-11, 13-18) τῶν ἐπιστολῶν ἔχουν τόπο προέλευσης τὴν Ἀθήνα.

Ἐπιπλέον, στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Γαλατσίου φυλάσσεται καί τὸ ἀρχεῖο, ἢ μᾶλλον μέρος τοῦ ἀρχείου, τοῦ Ε.Α.Μ. Γαλατσίου (Uniunea Patriotică Elenă-Filiala Galaţi, 1948-1949, Fond 874, Inv. 959). Τὸ ἀρχεῖο περιλαµβάνει µεγάλο τµῆµα τῶν πρακτικῶν, τῶν ἀναφορῶν στίς κεντρικὲς ἀρχὲς καί τῶν σχεδίων ἐργασίας τῆς Ἐνωσης. Μέρος τοῦ ὑλικοῦ ἀφορᾷ στήν, προβληματικὴ, σχέση τοῦ Ε.Α.Μ. µὲ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα Γαλατσίου. Ἀξίζει νὰ σηµειωθεῖ ὅτι ἡ γλώσσα τῆς µεγάλης πλειοψηφίας τῶν ἐγγράφων εἶναι ἡ ρουμανικὴ.

Πολὺ σηµαντικὸ γιὰ τὴν οἰκονοµικὴ δραστηριότητα τῶν ἐλλήνων ἐµπόρων, ναυτικῶν καί ἐφοπλιστῶν εἶναι τὸ ἀρχεῖο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Δουνάβεως⁷⁶ (Comisia Europeană a Dunării [C.E.D.], 1856-1949, Fond 84, Inv. 37),

74. Πληροφορίες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση στὸ Γαλάτσι στὴ ΒΕΛΙΑ, L'instruction, σ. 9-10, PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, Comunităţile greceşti, σ. 85-89 καί Χ. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ, Τὸ Ἑλληνικὸ Ἐκπαιδευτήριον Βενιέρη στὸ Γαλάτσι τῆς Ρουμανίας (1857-1899), στὸ: *Θητεία. Τμητικό ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Μ. Γ. Μερakλή*, Ἀθήνα 2002, σ. 447-456.

75. Πὰ τὴν ἱστορία τοῦ ναοῦ βλ. καί τὴν εἰδικὴ μελέτη τοῦ π. Β. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὸ Γαλάτσι, Θεσσαλονίκη 2005 (τὸ κείμενο καί στὰ ρουμανικά). Ἐκδοσὴ τῆς ἄδειας τοῦ ὑπουργείου Παιδείας στὸ *Directia Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., Tezaur documentar gălăţean*, Bucureşti 1988, σ. 178.

76. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐπιτροπὴ Δουνάβεως εἶναι τεράστια, βλ. ἐνδεικτικὰ *La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1931*, Paris 1931· STANCIU, România şi Comisia Europeană a Dunării, ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία, σ. 355-363.

μέ αναλυτικές στατιστικές, ανά έτος, για την κίνηση των σημαντικότερων λιμένων του Δούναβη, και μάλιστα και για τὰ χρόνια πριν την ίδρυση τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐπιπλέον, ὅπως εἶναι εὐνόητο, σὸ ἀρχεῖο αὐτὸ περιλαμβάνονται ἔγγραφα πὸν δίνουν πληροφορίες καὶ γιὰ ἄλλες ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Ρουμανίας, ὅπως γιὰ τὸν Σουλινᾶ, τὴ Βραΐλα, τὴν Τούλτσα, καὶ ἴσως καὶ γιὰ περισσότερες. Στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα Γαλατσίου φυλάσσεται καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Δουνάβεως, πολύτιμη γιὰ τὴν ἔμπορική καὶ ναυτιλιακὴ ἱστορία τῆς περιοχῆς.

Στὴν Ἐπισκοπὴ τοῦ Κάτω Δουνάβεως (Dunărea de Jos), πὸν ἔχει τὴν ἔδρα τῆς σὸ Γαλάτσι (Str. Domneasca 104, loc. Galați, jud. Galați), σὴζεται ἓνα μέρος τοῦ ἀρχείου τῆς Ἐπισκοπῆς. Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ καταλόγου τοῦ ἀρχείου, πὸν περιλαμβάνει συνολικὰ 3319 φακέλους καὶ ἔγγραφα, κατέστη σαφὲς ὅτι ἡ Ἐπισκοπὴ ἔχει τὴν ἀλληλογραφία τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βραΐλας, τοῦ Γαλατσίου, τῆς Τούλτσας καὶ τοῦ Σουλινᾶ, δηλαδὴ τῶν πόλεων ἐκείνων πὸν ἀνήκαν σὸ «κλίμα» τῆς, μὲ τὴν κεντρικὴ διοίκηση. Συγκεκριμένα, ὑπάρχουν φάκελοι μὲ τίτλο: «Bisericile grece, bulgare, ruse», ἀπὸ τὰ ἔτη 1879-1915, 1926 καὶ 1928-1930, μὲ τὴν ἐξαίρεση τῶν ἐτῶν 1883, 1897-1898. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ προγενέστερα χρόνια ἀπαντοῦν φάκελοι, πὸν ἀναφέρονται στὴν οἰκοδόμηση καὶ τὴ διοίκηση τῶν ἑλληνικῶν ναῶν Βραΐλας καὶ Γαλατσίου. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τοὺς φακέλους: 194/1863: Încuvițarea guvernului grecilor din Brăila a-și construi o biserică, 641/1866: Sfințirea paraclisului elen din Galați, 1131/1871-1872: Numirea arhim. Grigorie Gogos în Brăila la bis. Elenă, 1360/1875: Instalarea pr. Gh. Caliga la bis. Elenă din Galați.

Τούλτσα (Tulcea)

Ἡ ἔρευνα στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῆς Τούλτσας (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Tulcea, Str. Isaccei, nr. 173, loc. Tulcea, jud. Tulcea) εἶχε ὡς σὸχο τὴν καταγραφή ὑλικοῦ γιὰ τὶς ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Τούλτσας καὶ τοῦ Σουλινᾶ, πὸν ἦταν ἐπίσημα ἀναγνωρισμένες ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ κράτος μὲ τὸ πρωτόκολλο τοῦ 1900, καὶ ὅπου ὑπῆρχαν ὁργανωμένες κοινότητες ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα⁷⁷. Δευτερευόντως ἔγινε ἔρευνα καὶ γιὰ τὴν ἀγροτικὴ

77. Πὰ τὴν ἑλληνικὴ παροικία τῆς Τούλτσας βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 26-29 καὶ BAUMANN, Prezența elenilor la Tulcea, passim. Πὰ τὴν ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Σουλινᾶ, βλ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως, passim ἀλλὰ ἰδίως σ. 21-25· Ρ. COVACEF, Cimitiriu viu dela Sulina, Constanța 2003· ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 36-49. Χρήσιμα καὶ ὄσα γράφουν οἱ ΜΕΤΑΞΑΣ-ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ, Ἑλλη-

έλληνική κοινότητα του Alibekioi (σήμερα Izvoarele, κατά τον μεσοπολέμο Regele Ferdinand I), που είχε κατά πάσα πιθανότητα συσταθεί από Έλληνες, προερχόμενους από τη Θράκη, που ακολούθησαν τα ρωσικά στρατεύματα μετά το τέλος του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1828-1829⁷⁸.

Στα Έθνηκα Αρχεία της Τούλτσεας δεν διασώζεται παρά μόνο ένα βιβλίο βαπτίσεων από την ελληνική εκκλησία του Εὐαγγελισμού της ίδιας πόλης, των ἐτῶν 1891-1904 (Colecția Fonduri parohiale 1847-1949, Inv. 64, 1/Biserica grecească Buna-vestire din Tulcea, Acte de naște 1891-1893). Συγκεκριμένα ἔχουμε: α) ἔγγραφο ἀρ. 3-367 (25 Αὐγούστου 1891 - 1 Αὐγούστου 1900), f. 1-265, ἀπὸ ὅπου ὁμως λείπουν οἱ ἔγγραφοι ὑπ' ἀρ. 199-298, β) ἔγγραφο ἀρ. 1-6 (13 Ἀπριλίου 1902 - 10 Ἰουλίου 1902), f. 266-271, γ) ἔγγραφο ἀρ. 1-24 (20 Δεκεμβρίου 1902 - 20 Φεβρουαρίου 1904), f. 272-295. Τέλος, στὸ βιβλίο βρίσκονται καὶ 8 «Buletin de Nascere» τοῦ 1893, δηλαδή ἔγγραφοι γεννήσεων ἀπὸ τὸ ληξιαρχεῖο τῆς Tulcea, f. 296-303. Στὸ recto αὐτῶν τῶν ἔγγραφῶν ὑπάρχει καὶ ἡ δήλωση βαπτίσεως στὰ ἑλληνικά, μετὴν ὑπογραφῆς τοῦ ἐφημέριου⁷⁹. Ἐγγραφο ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Τούλτσεας δὲν ἐντοπίσθησαν.

Ἡ μελέτη τῶν ὑπόλοιπων ἀρχεῖακῶν σωμάτων κατέστησε σαφὲς τὸ πόσο φτωχὰ εἶναι τὰ ἀρχεῖα γιὰ τὰ χρόνια μέχρι τὸν μεσοπόλεμο. Οὐσιαστικά δὲν ὑπάρχουν ἔγγραφο γιὰ τὴν περίοδο μέχρι τὴν ἐνσωμάτωση τῆς πόλης στὸ ρουμανικὸ κράτος, δηλαδή μέχρι τὸ 1878, μετὴν ἐξαίρεση ἐλάχιστων ἔγγραφων, τουρκικῶν, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα. Ἐπιπλέον, τὸ ἀρχεῖο τῆς δημαρχίας τῆς Τούλτσεας (Primăria orașului Tulcea, 1883-1915), ποῦ βρίσκεται ὑπὸ ἀνακατάταξη, ἔχει, σύμφωνα μετὸ παλαιότερο εὑρετήριο, τεράστια κενά. Συγκεκριμένα δὲν ὑπάρχουν καθόλου ἔγγραφο ἀπὸ τὰ ἔτη 1878-1882, ἐνῶ γιὰ τὴν περίοδο 1883-1937 διαθέτει οὐσιαστικά μόνο τὰ κατάστιχα πληρωμῶν τῶν ὑπαλλήλων τοῦ δήμου. Ὡς πρὸς τὸ ἀρχεῖο τῆς νομαρχίας (Prefectura Județului Tulcea, 1890-1949, Fond 4, Inv. 1), δὲν σώζονται ἔγγραφο ἀπὸ τὴν περίοδο 1878-1889, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ἔτη 1890-1900 σώζονται μόλις 8 φάκελοι. Τὸ ἀρχεῖο εἶναι πληρέστερο ἀπὸ τὸ 1916. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου φυλάσσονται κάποιοι φάκελοι μετὴν ενδιαφέροντα στατιστικά στοι-

νικαὶ παροικία Ρωσσίας καὶ Ρουμανίας, σ. 120-122. Σχετικά μετὴν ἀναγνώρισή τους ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ κράτος βλ. STREIT, Mémoire, σ. 26-27.

78. N. BONJUG, Note asupra «grecilor» din satul Regele Ferdinand I (Alibechioi), *Analele Dobrogei* 10 (1929) 273-289 καὶ N. BRĂTESCU, Câteva notițe despre «Grecii» din satul Regele Ferdinand (fost Alibechioi în jud. Tulcea), *Analele Dobrogei* 10 (1929) 268-272.

79. Ἐὰς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Viktor Henrich Baumann χρησιμοποίησε ἐκτεταμένα τὰ registre civile τῆς δημαρχίας καὶ ὄχι τὸ βιβλίο βαπτίσεων, προκειμένου νὰ ἀνασυστήσει τὰ γενεαλογικὰ δέντρα πολλῶν σημαντικῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν τῆς Τούλτσεας, βλ. BAUMANN, Prezența elenilor, σ. 35-92.

χειά (βλ. ένδεικτικά 105/1919, 116/1919, 133/1920, 229/1923, 230/1923). Μολονότι τὰ στοιχεῖα ἀναφέρονται κυρίως σὲ χωριά τοῦ νομοῦ καὶ ὄχι στὴν Τούλτσα ἢ τὸν Σουλινᾶ, μία πιὸ ἐκτεταμένη μελέτη θὰ μπορούσε νὰ ἀποκαλύψει, ἐνδεχομένως, σημαντικὰ στοιχεῖα. Ἰδιαιτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ Διοικητικὸ Γραφεῖο γιὰ ξένους-διαβατήρια (Biroul Administrativ de Stat, Străini, Pașapoarte, Repatriaji, Coloniști), ποῦ περιλαμβάνει 398 φακέλους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ὑπ' ἀρ. 172-398 εἶναι οἱ προσωπικοὶ φάκελοι διαφόρων ξένων ὑπηκόων, κατοίκων τῆς Τούλτσας. Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς αὐτῶν τῶν φακέλων ἀναφέρεται σὲ Ἕλληνες ὑπηκόους.

Ἀξιόλογο εἶναι τέλος τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Τούλτσας (Camera de Comerț și Industrie Tulcea, 1925-1949, Inv. 10), ποῦ εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 1909. Ἀπὸ τὴν περίοδο 1909-1924 δὲν ἔχουν διασωθεῖ ἔγγραφα, ἀλλὰ γιὰ τὰ μεσοπολεμικὰ χρόνια τὸ fond εἶναι σὲ σημαντικό βαθμὸ πλήρες. Ἰδιαιτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν οἰκονομικὴ δράση τῶν παροίκων παρουσιάζουν προσωπικοὶ φάκελοι Ἑλλήνων ποῦ ἦταν μέλη τοῦ Ἐπιμελητηρίου.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Σουλινᾶ, τὰ ἔγγραφα ποῦ σώζονται στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῆς Τούλτσας εἶναι σχετικὰ ὀλιγόριθμα. Ἐπιπλέον, τὸ ἀρχεῖο τῆς δημαρχίας τῆς πόλεως Σουλινᾶ (Primăria orașului Sulina, 1880-1968, Inv. 173), ἢ μελέτη τοῦ ὁποῖου θὰ μπορούσε νὰ μᾶς βοηθήσει σημαντικά, εἶναι ὑπὸ ἐπεξεργασία καὶ δὲν δίνεται σὲ ἐρευνητές, οὔτε μέρος τοῦ ὕλικου ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ εὗρετήριο. Ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀρχεῖα τῆς πόλης σώζεται μόνο ἓνα βιβλίον βαπτίσεων, γάμων καὶ κηδεῖων γιὰ τὰ ἔτη 1890-1894 ἀπὸ τὸν καθεδρικό ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (Colecția Fonduri parohiale 1847-1949, Inv. 64, 2/Parohia bisericii «Sfintu Nicolae» din Sulina: 10/1890 Registru matricol de botezaji, cununaji și înmormîntaji). Ὁ ναὸς αὐτὸς δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μὲ τὸν ὁμώνυμο ναὸ ποῦ εἶχε χτίσει ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα⁸⁰. Πάντως καὶ σὲ αὐτὸ τὸ βιβλίον ὑπάρχουν ἔγγραφεὶς γιὰ ἑλληνικὲς οἰκογένειες. Τέλος, τὸ ἀρχεῖο τῆς Căpîțania τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Σουλινᾶ (Căpîțania portului Sulina, 1930-1972, Inv. 84) εἶναι πολὺ φτωχὸ γιὰ τὴν προπολεμικὴ περίοδο (μόλις 10 φάκελοι γιὰ τὴν περίοδο 1930-1940) καὶ μὲ ἔγγραφα καθαρὰ ἀστυνομικοῦ (λιμενικοῦ) καὶ ὄχι ἐμπορικοῦ χαρακτήρα. Ὅπως ἀναφέραμε, κάποιον ὕλικὸν σχετικὸν μὲ τὴν παροικία τοῦ Σουλινᾶ ἐντοπίσαμε στὸ ἀρχεῖακὸ σῶμα τῆς νομαρχίας. Τέλος, μολονότι φυλάσσονται κοινοτικὰ ἀρχεῖα γιὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ νομοῦ τῆς Tulcea, γιὰ τὸ Alibekioi δὲν ἐντοπίσαμε κάποιον ξεχωριστὸ fond. Φυλάσσονται ὡστόσο ἐνδιαφέροντα ἔγγραφα, κυρίως στατιστικοῦ χαρακτήρα, στὸ fond τῆς νομαρχίας.

80. Βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 39.

Κωνσταντζα (Constanța)

Ἡ ἔρευνα στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα Κωνσταντζας (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța, Str. Ștefan cel Mare nr. 121, loc. Constanța, jud. Constanța) ἐστιάσθηκε κατ' ἀρχάς στὴ μελέτη τοῦ ἀρχείου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας Κωνσταντζας⁸¹ πού φυλάσσεται ἐκεῖ (Comunitatea Greacă Constanța, 1862-1935, Fond 178, Inv. 177). Τὸ ἀρχεῖο τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας ἀποτελεῖται ἀπὸ 16 ἀρχειακὲς ἐνότητες, μὲ ἔγγραφα τῆς περιόδου ἀπὸ τὸ 1862 (ἔτος ἐκδοσης τοῦ φερμανίου⁸² βάσει τοῦ ὁποῖου ἐπιτρεπόταν ἡ οἰκοδόμηση τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος) ὡς τὸ 1968. Παρά, ὡστόσο, τὸ μεγάλο χρονικὸ ἄνυσμα δὲν σώζεται παρὰ ἕνας πολὺ μικρὸς ἀριθμὸς ἐπιστολῶν, ἐγγράφων καὶ κοινοτικῶν βιβλίων, ἐνῶ 9 ἀπὸ τὶς ἀρχειακὲς ἐνότητες δὲν δίνονται πρὸς μελέτη⁸³. Ὁ σημαντικότερος φάκελος εἶναι ὁ ὑπ' ἀρ. 1 (Dosar de corespondență în limba greacă, 1922-1968, f. 43), ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει 23 ἐπιστολές, τηλεγραφήματα, πρακτικά, ἀκόμη καὶ προσωπικά σημειώματα, χωρὶς χρονολογικὴ σειρὰ. Ὁ δὲ φάκελος ὑπ' ἀρ. 2 (Corespondență și acte în legătură cu școala greacă, 1892-1921, f. 20) περιλαμβάνει μόνις 15 ἐπιστολές καὶ σημειώματα, σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου. Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα καὶ τὶς ἐπιστολές τῶν δύο φακέλων κάποια, ἂν καὶ σίγουρα ὄχι ὅλα, παρέχουν πληροφορίες γιὰ τὴ σύσταση τῆς κοινότητας καὶ τὴ λειτουργία της τὸν 20ὸ αἰῶνα. Ἐπίσης, σώζονται καὶ δύο βιβλία βαπτίσεων τῶν ἐτῶν 1881-1894 (Registru de botezări, 1881-1894) καὶ 1904-1912 (Registru de botezări, 1904-1912).

Στὰ ἀρχειακὰ fonds τῶν κεντρικῶν ἀρχῶν τῆς πόλης, δηλαδὴ τοῦ δήμου καὶ τῆς νομαρχίας, ὑπάρχουν κάποια ἔγγραφα καὶ φάκελοι, πού ἀναφέρονται στὴ λειτουργία τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας, ἂν καὶ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι, ὅπως παντοῦ στὴ Δοβρουτσᾶ, οἱ ἑλλείψεις εἶναι τεράστιες, ἐνῶ δὲν σώζονται παρὰ ἐλάχιστα ἔγγραφα γιὰ τὴν περίοδο πρὶν τὴν ἐνσωμάτωση τῆς περιοχῆς στὴ Ρουμανία. Ὅσον ἀφορᾷ στὸ ἀρχειακὸ σῶμα τῆς νομαρ-

81. Ἡ βασικότερη μελέτη γιὰ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα Κωνσταντζας παραμένει τοῦ ΜΑΝΕΣΗ, Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Κωνσταντζης Ρουμανίας, *passim*, βλ. ὡστόσο καὶ ΡΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-DANIELOPOULU, *Comunitățile grecești*, σ. 75, 90-92· ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, *Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων*, σ. 15-20. Πὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς κοινότητας ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ κράτος, βλ. STREIT, *Mémoire*, σ. 27.

82. Ἐκδοση τοῦ φερμανιοῦ, ΜΑΝΕΣΗΣ, Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Κωνσταντζης Ρουμανίας, σ. 86-88.

83. Δὲν δίνονται πρὸς μελέτη πράξεις ἀγοραπωλησιῶν στὰ τουρκικὰ καὶ ἑλληνικὰ (6 στὸν ἀριθμὸ), ἕνα κατάστιχο δωρεῶν πρὸς τὴν κοινότητα καὶ τὸ βιβλίο τῶν βαπτίσεων τῶν ἐτῶν 1904-1912. Ἐπίσης δὲν δίνεται πρὸς μελέτη καὶ ἕνα album μὲ φωτογραφίες ἐκκλησιῶν τῆς Δοβρουτσᾶς.

χίας (Prefectura Județului Constanța, 1897-1950, Fond 73, Inv. 27), οφείλουμε να αναφέρουμε ότι καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια του Α' και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σχεδόν όλα τα έγγραφα της περιόδου 1878-1905, ενώ για τα χρόνια μέχρι το 1919 σώζονται μόνο οι προϋπολογισμοί και οι λογαριασμοί της διοίκησης της νομαρχίας. Το αρχείο της δημορχίας (Primăria Constanța, 1878-1950, Fond 34, Inv. 16) διατηρείται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό. Έτσι, υπάρχουν έγγραφα και φάκελοι από την ίδρυση του δήμου της Constanța, το 1878, έστω και αν για κάποιες χρονιές τα έγγραφα είναι ολιγάριθμα. Ίδιαίτερο ενδιαφέρον για την ελληνική παροικία παρουσιάζουν διάφοροι φάκελοι με στατιστικά στοιχεία (πρβλ. ένδεικτικά 17/1880, 19/1880, 26/1883, 2/1899), όπως επίσης και η αλληλογραφία σχετικά με το σχολείο και την εκκλησία της κοινότητας (16/1882). Πιο ένδελεχής μελέτη θα μπορούσε να αποκαλύψει πολλά ενδιαφέροντα έγγραφα.

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι φυλάσσεται στα αρχεία της Κωνσταντίας και το αρχείο του Ε.Α.Μ. Κωνσταντίας, που συγκροτήθηκε μεταπολεμικά και επιβίωσε μέχρι το 1953 (Comitetul democratic grec, 1946-1953, Fond 455, Inv. 530). Το fond αποτελείται από 40 αρχειακές ενότητες και περιλαμβάνει αναφορές, πρακτικά των συνεδριάσεων της επιτροπής, ονομαστικούς κατάλογους των μελών του Ε.Α.Μ. και άλλο ποικίλο υλικό.

Στο Γενικό Προξενείο της Έλληνικής Δημοκρατίας στην Κωνσταντία (str. Aristidi Karatziali nr. 18-20, loc. Constanța, jud. Constanța) φυλάσσονται αρκετά από τα προξενικά βιβλία των ελληνικών υποπροξενείων και προξενείων, που είχαν συσταθεί και λειτουργούσαν στη Ρουμανία κατά τον 19ο και 20ο αιώνα. Συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο μητρώα ελλήνων υπηκόων από το υποπροξενείο Τουλτσας, το «1 Τουλτσίου» και το «2 Τουλτσίου», των ετών 1874-1879 και 1866-1872 αντίστοιχα. Τέλος, υπάρχουν και τρία βιβλία-μητρώα από το υποπροξενείο του Σουλινά, των ετών 1912-1937. Είναι σαφές, ότι δεν έχουν συγκεντρωθεί στο Γενικό Προξενείο όλα τα μητρώα που είχαν συντάξει οι πρόξενοι και υποπρόξενοι, και γι' αυτό η έρευνα πρέπει να προσανατολισθεί και στα αρχεία του ελληνικού υπουργείου Ξεωτερικών⁸⁴.

Κραϊόβα (Craiova)

Η έρευνα στα Έθνικά Αρχεία του νομού Dolj, που έχουν την έδρα τους στην πόλη της Κραϊόβας, στην Όλτενία (Direcția Județeană a Arhivelor

84. Πά τα ελληνικά προξενεία, υποπροξενεία και προξενικά πρακτορεία στη Ρουμανία, βλ. ΜΠΕΛΙΑ, 'Ο Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 49-55.

Naționale din Dolj, St. Libertății 3, loc. Craiova, jud. Dolj), είχε ως στόχο κυρίως την καταγραφή του άρχαιακού ύλικου που αναφέρεται στην έλληνική κοινότητα της πόλεως του Καλαφατίου, ενός μικρού παραδουνάβιου λιμανιού στα νότια του νομού, που είχε ιδρυθεί στα 1869-1870 και είχε αναγνωρισθεί από τη ρουμανική κυβέρνηση με το πρωτόκολλο της 19ης Δεκεμβρίου του 1900⁸⁵. Ένας επιπλέον στόχος ήταν ή μελέτη γενικότερα άρχαιακών ή άλλων τεκμηρίων αναφερόμενων στους Έλληνες της περιοχής, ιδίως σέ όσους κατοικούσαν στην Κραϊόβα, δεύτερη πόλη της Βλαχίας κατά τον 19ο αιώνα.

Κατ' άρχάς θά πρέπει νά υπογραμμίσουμε ότι ούτε στην Κραϊόβα σώζεται τό άρχείο της τοπικής έλληνικής κοινότητας. Ώστόσο, στο fond της Δημαρχίας του Καλαφατίου (Primăria Comunei Calafat, 1852-1910, Inv. 46), υπάρχουν έγγραφα, κυρίως έκκλησιαστικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα, καθώς και στατιστικές που αναφέρονται στην έλληνική κοινότητα. Ένδεικτικά, ό φ. 5/1870 περιλαμβάνει έπιστολές της κοινοτικής έπιτροπής προς τον δήμαρχο, σχετικά με τη θεμελίωση της έλληνικής έκκλησίας (f. 37 recto, f. 47 recto), ένω στον φ. 6/1872 περιλαμβάνεται άλληλογραφία σχετικά με τό έλληνικό ιδιωτικό σχολείο του Χαρίτωνος Βαρδακίδου (f. 102, 137, 153). Είναι πολύ πιθανό ότι μία πλέον έπισταμένη και έξαντλητική μελέτη του άρχείου θά οδηγούσε στην καταγραφή περισσότερων έγγραφων αναφερόμενων στην κοινότητα, αν και τό άρχείο είναι άκόμη ύπό κατάταξη και αυτό φυσικά δυσκολεύει την έρευνα.

Στά Έθνικά Άρχεία της Κραϊόβας φυλάσσεται έπίσης τό προσωπικό άρχείο της οίκογένειας Varvoreanu, έλληνικής καταγωγής, που άσχολήθηκαν με τό έμπόριο, ένω ήταν και μεγάλοι ιδιοκτήτες γης. Τό fond περιλαμβάνει 492 άρχαιακές ένότητες (έπιστολές και κατάστιχα) και 30 φωτογραφίες. Μόνο ένα, σχετικά μικρό, μέρος της έμπορικής άλληλογραφίας των δύο τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα είναι γραμμένο στα έλληνικά. Τό άρχείο έπεξεργάζεται ό άρχειονόμος του έν λόγω άρχείου κ. Radu Aurel για τή συγγραφή της διπλωματικής του διατριβής.

Ή νομαρχιακή βιβλιοθήκη του Dolj (Biblioteca Județeană Alexandru și Aristia Aman, str. M. Kogălniceanu, nr. 9, loc. Craiova, jud. Dolj) περιέχει, σύμφωνα με την έρευνήτρια της βιβλιοθήκης κ. Gabriela Braun, άξιόλογο άριθμό έλληνικών βιβλίων που εκδόθηκαν στη Ρουμανία, κυρίως από τις συλλογές του Alexandru Aman και του πρώην δημάρχου Nicolae P. Romanescu. Ώστόσο,

85. Ή βιβλιογραφία για την έλληνική κοινότητα Καλαφατίου είναι έξαιρετικά φτωχή. Βλ. ώστόσο, ό.π., σ. 13-15, 18, 29, και κυρίως ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οί έκκλησίες των Έλλήνων, σ. 134-146. Για την αναγνώριση της κοινότητας από τό ρουμανικό κράτος βλ. STREIT, Mémoire, σ. 27.

τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν ἔχουν καταγραφῆ ἀκόμη καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι προσιτὰ στὸν ἐρευνητῆ.

Ἐπιπλέον, στὴ βιβλιοθήκη φυλάσσεται καὶ ἓνα μέρος τῶν ἐμπορικῶν βιβλίων τοῦ ἑλληνικῆς ἢ ἑλληνοβλαχικῆς καταγωγῆς, μᾶλλον ἀπὸ τὴ Μακεδονία, Dimitrie Aman (1775-1834), πατέρα τοῦ Alexandru Aman, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἐμπόρους καὶ arendaș τῆς περιοχῆς. Τὸ ἀρχεῖο αὐτό, πὸν δὲν ἔχει τύχει ἐπιστημονικῆς περιγραφῆς, ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε ἐμπορικὰ βιβλία-κατάστιχα τῆς περιόδου 1794-1834, γραμμένα στὰ ἑλληνικά. Ἄξιζοι νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ποικίλα ἔγγραφα-ἐπιστολὲς πὸν ἀναφέρονται στὴν ἐμπορικὴ δράση τοῦ Aman καὶ φυλάσσονται στὰ Ἀρχεῖα τῆς Craiova, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀλληλογραφίας εἶχε δημοσιευθεῖ, σὲ ρουμανικὴ μετάφραση, ἀπὸ τὸν Nicolae Iorga τὸ 1913⁸⁶.

---

86. Βλ. IORGA, *Corespondența lui Dimitrie Aman negustor din Craiova (1794-1834)*, passim.

SUMMARY

RESEARCH MISSION IN ROMANIA. GREEK COMMUNITIES (1829 - BEGINNING OF THE 20TH CENTURY). STATUTES - ASSOCIATIONS - IDENTITIES. INTRODUCTORY REMARKS

While there exists already a voluminous bibliography on the Greek Diaspora in the Danubian Principalities during the 17th-18th centuries, it was only recently that interest was focused on the Greek communities, which flourished in Romania in the period from the signing of the Andrianople Treaty to the 20th century.

It was during that era that a great number of Greeks, especially from Epirus, Cephallonia and Ithaca, merchants, sailors, artisans, doctors and intellectuals immigrated to Wallachia and Moldavia. The majority of them established at the Danubian ports, mainly at Braila and Galatz, and were engaged in the vivid commerce between the principalities and Western Europe.

Notwithstanding the influential role played by the Greeks in the social and economic life of Romania, it was only in the Cuza-Era when the Greek communities were officially founded. Probably the nationalistic state policy urged them to define their legal status more explicitly. Moreover, in the second half of the 19th century a great number of churches was built and many schools were organized, some subsidized by the community authorities, other by benefactory associations. Furthermore, the fierce antagonism among Greeks, Jews, Austrian and English shipowners did not impede the development of the marine and riverine fleet of the Greek shipowners, while a substantial number of banks and factories were also owned by members of the communities.

In the second part of this study are presented the results of our research mission in various Romanian cities. The aim of our mission was to locate archival fonds and collections referring to the economic, social, institutional and political history of the Greek Diaspora in Romania. Important collections are bequeathed in the Archives of Bucharest, Galatz and Constantza, while in the Archives of Giurgiu, Tulcea and Craiova the material was less satisfactory.

DIMITRIOS M. KONTOGEORGIS